

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

2010

Marek Čapek

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Marek Čapek

Rusko-čínské vztahy na přelomu 20. století
Otázka kontinuity a hlavní motivy sbližování

Russian-chinese Relations on the Break of 20th and 21th Century
Problem of continuity and main motives of rapprochement

Praha 2010

vedoucí práce: Mgr. Vít Klepárník, PhD.

Chtěl bych vyjádřit poděkování svému školiteli Vítovi Klepárníkovi, PhD. za podnětné směřování při psaní diplomové práce. Dále děkuji rodině za podporu během studií.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou/diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Kunraticích dne 29.7. 2010

podpis

Anotace

Práce se zabývá problematikou rusko-čínských vztahů v devadesátých letech. Časově je téma vymezeno prezidentskými obdobími Borise Jelcina. Je zkoumána otázka kontinuity Sovětského svazu a Ruské federace v oblasti vztahů s ČLR. Práce shrnuje vývoj vzájemných vztahů od konce druhé světové války do zániku Sovětského svazu a popisuje vývoj vztahů v devadesátých letech. Zaměřuje se na hlavní motivy sbližování Ruska a Číny v devadesátých letech.

Klíčová slova: Rusko – Čína – dějiny 20. století – rusko-čínské vztahy – mezinárodní vztahy

Anotation

The thesis investigates the topic of Russian-Chinese relations in the 1990s. The topic is limited to Boris Jelcin's terms of office. It inquires into the question of the continuity of the Soviet Union and the Russian Federation in the field of relations with the People's Republic of China. For that end the thesis summarizes the development of mutual relations after the Second World War until the end of USSR. The thesis also describes the development of mutual relations in the 1990s. It also looks into the problem of the main motives of rapprochement in the 1990s.

Keywords: Russia – China – history of 20th century – Russian- Chinese relations – international relations

Obsah

1 Úvod.....	7
2 Historie.....	12
3 Devadesátá léta.....	21
3.1 Stabilizace vzájemných vztahů.....	22
3.2 Odpor vůči západu.....	24
3.2.1 Bilaterální vztahy.....	24
3.2.2 Šanghajská pětka.....	27
4 Problémy rusko-čínských vztahů jako faktory mezinárodních vztahů.....	33
4.1 Úroveň ekonomické spolupráce.....	33
4.2 Obchod se zbraněmi.....	39
4.3 Hraniční otázka.....	40
4.4 Čínská imigrace.....	44
5 Ruští myslitelé o podobě rusko-čínských vztahů.....	51
5.1 Zastánci přátelských vztahů s ČLR.....	51
5.2 Zastánci rovnováhy sil.....	57
5.3 Čína jak hrozba Rusku.....	61
6 Závěr.....	67
7 Seznam literatury.....	73

1 Úvod

Předložená diplomová práce se zabývá tématem relativně nedávným a doposavad málo pojednávaným. Z názvu práce vyplývá, že bude traktovat rusko-čínské vztahy v devadesátých letech 20.století. Je to téma velice košaté, omezím se tedy na jeho podle mého názoru nejdůležitější rysy a hybné momenty.

To mě vede k předběžné formulaci výzkumných otázek celé práce.

První otázka se táže, jestli existovala určitá kontinuita mezi charakterem vztahů Sovětského svazu a ČLR v druhé polovině osmdesátých let a vlastnostmi vzájemných vztahů mezi RF a ČLR ve sledovaném období.

Druhá otázka se táže, jestli motivem zlepšování vztahů v devadesátých letech byl ekonomický zájem obou zemí nebo jestli spíše nešlo o geopolitický zájem.

Třetí otázka se bude tázat na vztah ruského politického myšlení traktujícího vzájemné vztahy a reality vzájemných vztahů.

Ze snahy odpovědět na tyto tři otázky vyplývá struktura práce. Otázku kontinuity se budu snažit rozhodnout s pomocí shrnutí vývoje vzájemných vztahů po 2.světové válce do vzniku Ruské federace a dále s pomocí rozpracování vývoje vzájemných vztahů v devadesátých letech. Omezil jsem se na období po 2. světové válce, protože se mi zdá, že toto bylo především utvářející pro rusko-čínské vztahy v devadesátých letech. Otázku po důvodu zlepšování vztahů rozhodnu pomocí shrnutí faktorů působících na podobu vzájemných vztahů, jejichž závažnost pro určování vzájemných vztahů se budu snažit posoudit. Konečně třetí otázku rozhodnu za pomoci analýzy některých autorů ruského politického myšlení, kteří pojednávali možnou podobu vzájemných vztahů.

Z doposavad napsaného vyplývá, že práce se bude orientovat na ruský pohled na danou problematiku, což je dáno jednak omezením rozsahu práce a také skutečností, že autor není sinolog a ani neovládá čínský jazyk, jehož znalost by byla pro odpovídající hodnocení čínských pozic potřebná.

Předestřel jsem výzkumné otázky a ve zbývajících částech úvodu se budu snažit zdůvodnit, proč jim přiřadím důležitost.

Ruská federace má nejdelší část hranice s Čínskou lidovou republikou. Zatímco však v předchozích staletích mohly Rusko a Čína existovat vedle sebe bez bližších kontaktů, tak ve dvacátém století v důsledku symbolického zmenšování světa musely začít brát vzájemné vztahy více v potaz. Bylo to nutné kvůli tomu, že větší propojování světa přineslo nutnost jasné definice vzájemných vztahů. Tyto vztahy mohly být jak negativní, tak pozitivní. Ke konci dvacátého století nastoupil ještě umocněný efekt tohoto propojování a zmenšování světa – globalizace, v rámci které je třeba řešit nové problémy v rámci rusko-čínských vztahů.

Tato práce tedy, jak bylo řečeno, shrne nejdůležitější rysy historie vzájemných vztahů Ruska a Číny v době před devadesátými lety dvacátého století. Tato historie vzájemných vztahů před předmětným období může být určující pro následující vývoj. To bude jedna z otázek, na které se bude snažit práce odpovědět: vykazují devadesátá léta určitou setrvačnost v rusko-čínských vztazích vůči tomu, co bylo ve vztazích mezi Ruskem a Čínskou lidovou republikou před devadesátými lety? Ovlivnila období předcházející devadesátým létům významně podobu vzájemných vztahů v toto období?

Otázka určité kontinuity dvou po sobě jdoucích státních zřízení je přirozená. Pro ostatní státy mezinárodního společenství je odpověď na takovou otázku velice důležitá, protože tak mohou předvídat chování daného subjektu mezinárodních vztahů a nemusí s ním začínat budovat vztahy takřka z ničeho. V našem případě přechod od výlučně komunisticky orientovaného Sovětského svazu ke gorbačovskému Sovětskému svazu a dále k Ruské federaci může dávat tušit, že došlo k ohromné přeměně státního zřízení a tím i směřování zahraniční politiky Ruska. To je však pouze naše prozatímní domněnka, jejíž přesnost a výstižnost budeme moci posoudit posléze.

Tuto domněnku nyní trochu oslabím upozorněním na skutečnost údajné diskontinuity mezi carským Ruskem a sovětským Ruskem. Co se týče zahraniční politiky tak dle mého názoru sovětské Rusko vykazovalo rysy kontinuity s carskou imperiální a velmocenskou politikou. Přes všechny proklamace o tom, že sověti nechtějí vést expanzionistickou politiku, po zotavení Sovětského svazu z občanské války a kolektivizace Sovětský svaz vedl ofenzivní zahraniční politiku, která se před počátkem 2.světové války nejvíce projevila uzavřením paktu Molotov-Ribbentrop.

V prvních měsících po pádu železné opony došlo k odklonu od svébytné ruské zahraniční politiky. To způsobila především orientace na řešení domácích problémů a shlednutí se v západních vzorech

Donaldson a Noguee upozorňují na skutečnost, že Gorbačov a Jelcin se soustředili především na řešení ekonomických a politických otázek. Zahraniční politika měla podle Donaldsona a Noguee úkol vytvořit neohrožující prostředí pro řešení těchto vnitřních problémů. To vedlo k přizpůsobivé a rizikům se vyhýbající zahraniční politice.¹

Řešení vnitřních problémů mělo být dosaženo následováním západního modelu a partnerskými vztahy se západem. Zpočátku tak byl Západ pro Kozyreva, Gajdara a další liberály ideálem hodným dosažení. Rusko se mělo zbavit své tradiční výjimečnosti a snahy sloužit jako most mezi Asií a Evropou. Rusko se ani nemělo snažit hrát vůdčí roli ve Společenství nezávislých států, jednak protože by to mohlo zpomalovat tržně orientované reformy a také protože by to vedlo k posilování vojenské kliky, která by mohla ohrozit demokratizaci Ruské federace.²

Neúspěchy ekonomických reforem majících liberalizovat ekonomiku Ruské federace vedly k odvolání Jegora Gajdara. Jelcin tak podlehl silnému tlaku Sjezdu lidových zástupců. Neúspěch reforem byl údajně částečně způsoben také tím, že Západ neposkytl dostatečnou pomoc, což se pochopitelně odrazilo v podobě zahraniční politiky. Kozyrev zůstal ministrem zahraničních věcí jenom díky obrovskému obratu ve svých názorech, které vyjádřil 14.prosince 1992 na setkání ministrů zemí KBSE. Kozyrev se nechal slyšet, že Rusko jako euroasijská země má určité meze ve svém sbližování se západní Evropou, obzvláště pokud vidí aktivitu NATO vůči Bosně a vůči pobaltským státům. Požadoval zrušení sankcí vůči Srbsku a vyjádřil podporu Bělehradu. Dále prohlásil území bývalého Sovětského svazu za vyjmuté z jurisdikce KBSE a navrhl spojení bývalých republik Sovětského svazu do nové federace.³

Myslím tedy, že jsem prokázal smysluplnost kladení si otázky, jestli je možné najít určitou kontinuitu v ruské zahraniční politice mezi Sovětským svazem a Ruskou federací. Tuto otázku můžeme blíže specifikovat tak, že se

1 Donaldson, Noguee: The Foreign Policy of Russia, s.109 (dále citováno jako The Foreign Policy of Russia)

2 The Foreign Policy of Russia, s.112

3 The Foreign Policy of Russia, s.114

budeme tázat po pro nás relevantní podobě rusko-čínských vztahů v devadesátých letech a její návaznosti na charakter sovětsko-čínských vztahů v druhé polovině osmdesátých let.

Základní částí práce je samotné vylíčení vývoje rusko-čínských vztahů v devadesátých letech. K tomu je třeba dodat terminologické a věcné upřesnění. Nás zajímají vztahy Ruské federace a Čínské lidové republiky v devadesátých letech, takže by nás teoreticky mělo zajímat období od 1.ledna 1992, kdy vznikla Ruská federace. Nicméně tento krok by vedl k neucelenému popisu dané matérie, protože Ruská federace je hlavním nástupnickým státem Sovětského svazu. Podstatná část exekutivy a vůbec byrokracie totiž přešla z jednoho státního útvaru do druhého. Jistá část motivů vládních struktur Ruské federace tak mohla přetrvat. Na tento rys byrokratických struktur však bude částečně odpovězeno vyřešením otázky po setrvačnosti rusko-čínských vztahů.

Další důležitou částí je shrnutí reflexe rusko-čínských vztahů ruskými mysliteli a politology. I když se u některých autorů nedá prokázat spojitost mezi jejich myšlenkovými rámci a reálnou politikou, může nám analýza jejich práce přinést užitečné motivy pro řešení výzkumných otázek. Na základě analýzy jisté širší skupiny politologů se budu snažit určit, která jejich část měla nejbližší k politice prováděné ruskou administrativou vůči Číně. Tím odpovím na otázku po charakteru vztahu ruského politického myšlení tematizujícího rusko-čínské vztahy a samotné reality rusko-čínských vztahů.

Každá věc má svou příčinu. V oblasti humanitních vět bývá často zpochybňována jejich schopnost určovat pohnutky jednání jednotlivých lidí, natož pak příčiny jednání širších skupin lidí, včetně států. Já se však pokusím provést analýzu předloženého vývoje rusko-čínských vztahů v devadesátých letech. Pochopitelně není možné vše převést na důsledek jediného faktoru, místo toho se práce snaží shrnout vícero faktorů ať už pro spolupráci, či proti spolupráci. Samozřejmou částí takového shrnutí faktorů je diskuse jejich vlivu na utváření podoby rusko-čínských vztahů ve sledovaném období. V práci se pokusím prodiskutovat čtyři faktory, jejichž důležitost se budu snažit prokázat: ekonomickou spolupráci, vojenský obchod, hraniční otázku a problémy s migrací.

Hlavní cíl práce je odpověď na následující otázku – jak vysvětlit historickou skutečnost, že po ztrátě výlučné ideologické orientace na

marxismus-leninismus Sovětského svazu, později Ruské federace, našly Ruská federace a Čínská lidová republika určitou míru souladu v ekonomických, geopolitických a dokonce vnitropolitických otázkách? Vždyť, ač v ČLR se vyrojily Zvláštní ekonomické zóny, kde vládne tržní hospodářství, kapitalismus, hlavní ideologií čínské vlády je maoistická interpretace marxismu. Na druhé straně hranice naproti tomu stálo jelicinovské Rusko, které se hlásí k ideálům západní demokracie a tržního hospodářství.

K odpovědi na tuto otázku využiji diskusi výše zmíněných faktorů. Dalším nástrojem k odpovědi na tuto otázku je studium ruského politického myšlení reflektujícího čínskou realitu, jmenovitě čínské ekonomické reformy, a realitu rusko-čínských vztahů. Političtí myslitelé se často stavěli do pozice rádců ruské vládě tím, že vypracovávali rámce pro budoucí koexistenci Ruské federace a ČLR. Přitom části věnované analýze faktorů a analýze politického myšlení jsou spolu svázány v tom smyslu, že některé faktory nám napoví právě ruské politické myšlení daného období.

Další otázkou, kterou budu řešit je problém motivace zlepšování vztahů mezi Ruskou federací a ČLR. Jedná se především o ekonomický zájem na vzájemné spolupráci, nebo se zde skrývá nějaký hlubší geopolitický zájem. Odpověď na tuto otázku může být velice užitečná pro určení dalšího vývoje vzájemných vztahů v naší budoucnosti, protože nám může dát hlavní směrnici tohoto vývoje.

Dovolím si metodologickou poznámku: kromě pramenných textů ruských politologů budu dále čerpat v části týkající se faktického vývoje ze smluv, které byly uzavírány na vrcholných setkání představitelů Ruské federace a Čínské lidové republiky. Dalším užitečným zdrojem informací jsou empirická data, která však mají za účel pouze ilustrovat, nevyvozují z nich dalekosáhlé závěry, protože řádná analýza dat by byla nad rozsah této práce.

2 Historie

Především výzkumná otázka po kontinuitě vzájemných vztahů si vyžaduje alespoň stručné shrnutí podoby vzájemných vztahů. V této části se omezím na historii vzájemných vztahů od konce druhé světové války až po vznik Ruské federace, které považuji za velice relevantní pro další postup mé práce. Období předcházející se mi už nejeví natolik podstatné, abych ho rozpracoval.

Druhá světová válka sjednotila úsilí Číny i Sovětského svazu. Obě země totiž bojovaly o samotnou svoji existenci proti silám osy. Během druhé světové války utichla občanská válka v Číně. V únoru 1945 proběhla jaltská konference, na které byly probírány i otázky týkající se Číny (samostatné Mongolsko, zájmy Sovětského svazu ve vybraných čínských přístavech). Řešení těchto otázek však bylo vázáno na souhlas vůdce nacionalistů Čankajška. V této skutečnosti můžeme tedy vidět, že hlavním představitelem Číny pro spojence, jmenovitě Sovětský svaz, byl Čankajšek. Stalin si chtěl zajistit válečnou kořist (Východočínská železnice a nezamrzající přístavy Dairen a Port Arthur), a proto podepsal v srpnu 1945 s Čankajškem smlouvu o přátelství a spojení, v níž slíbil, že se nebude vměšovat do občanské války.⁴

Tato situace však netrvala dlouho, protože občanská válka se opětovně rozhořela a Čankajšek se po delším rozhodování rozhodl orientovat na spojení se Spojenými státy, na jejichž podpoře byl během války proti Japonsku závislý. Sovětský svaz tak začal jednat především s vůdcem čínských komunistů Mao Ce-tungem a ze svých základen v Mandžusku ho podporoval. K tomuto rozhodnutí Stalin dospěl tedy nikoliv pouze na základě ideologické spřízněnosti, myšlenky bratrské pomoci čínskému lidu, ale na základě potřeb své velmocenské politiky. V závěru sovětské okupace roku 1946 převzali vládu nikoli nacionalisté ale komunisté. Stalin přitom původně nevěřil ve vítězství komunistů v celé Číně. Podle Malii Stalin „Spíše předpokládal silný odpor ze strany Spojených států a následné vytvoření

4 J.M. Galenovič: Rossijsko-kitajskije otnošenija, s. 87-88

komunistické zóny v severní Číně, závislé na sovětské podpoře.“⁵

V roce 1949 zvítězili komunisté v pevninské Číně a světový komunistický tábor se tak rozrostl o 600 miliónů lidí. Existoval zde sice obrovský rozdíl v úrovni rozvoje Sovětského svazu a Číny, nicméně mohutná populace Číny nedostatek rozvinutého průmyslu alespoň částečně nahrazovala, s čímž dozajista počítal Mao. Mao sice obdivoval Sovětský svaz a Stalina, nicméně nikdy nezapomněl Sovětskému svazu nízkou podporu během bojů s Čankajškem. Přesto však osobní autorita J.V. Stalina udržovala jednotu komunistického hnutí v celosvětovém měřítku.

K jistému předělu v rusko-čínských vztazích došlo po „tajném“ projevu Nikity Sergejeviče Chrusčova na 20. Sjezdu KSSS, kdy zmíněná autorita J.V. Stalina jako sjednocujícího prvku světového komunistického hnutí byla narušena. Číňané se po smrti Stalina pokoušeli dosáhnout rovného postavení vůči SSSR na základě toho, že první postavou komunistického hnutí se měl stát Mao Ce-tung. Projev na 20. Sjezdu však byl předložen bez jakýchkoliv konzultací s čínskou stranou, což vedlo k nepříznivým vzájemným vztahům. Dalším problémem, který poškodil rusko-čínské vztahy byla Chrusčovova jednání s kacířem Titem. V roce 1955 Chrusčov navštívil Tita a v podstatě se mu omluvil za předchozí Stalinovu politiku vůči Jugoslávii.

Největší roztržka mezi Moskvou a Pekingem vznikla však kvůli pozměněnému postoji SSSR ke Spojeným státům. To se projevilo dohodou o příměří v Koreji, podepsáním mírové smlouvy s Rakouskem a sondážemi Kremlu, zda by se dalo vytvořit sjednocené, ale neutrální Německo. Toto uvolnění vyvrcholilo v roce 1955 v Ženevě na setkání Bulganina a Chrusčova s Eisenhowerem a předsedy vlád Francie a Velké Británie. Hlavně kvůli změněným vztahům SSSR se Spojenými státy začali Číňané považovat Chrusčova za zrádce komunistických myšlenek, což se projevilo zhoršením vzájemných vztahů obou zemí.

Další spornou otázkou se začalo jevit možné jaderné vyzbrojení Číny, které by však nastalo proti zájmům Sovětského svazu. Malia popisuje situaci následovně: „Zjednodušeně lze říci, že osou sovětské politiky bylo dosažení jaderné parity s USA, zatímco Čína a Německo měly zůstat slabé a

5 Malia Martin: Sovětská tragédie, s.310

bezjaderné.“⁶ Odzbrojené Německo bylo věcí dohody s Američany, zatímco bezjaderná Čína bylo pro Sovětský svaz problémem, protože Čína s obrovským počtem obyvatel a rozlohou vyvíjela snahu získat v určitém časovém horizontu jaderné zbraně. Případnou dohodu Sovětského svazu se Spojenými státy by Čína pokládala za zradu, protože Čína byla počátkem padesátých let v ostrém konfliktu se Spojenými státy v Koreji. Sovětský svaz na jedné straně potřeboval spolupráci Číňanů pro jednání s USA, na druhé straně se Sovětský svaz obával čínské nesmiřitelnosti, která mohla vést k válce se Spojenými státy. Mao Ce-tung se prý vyjádřil, že obětuje 300 milionů Číňanů a socialismus bude budovat se zbylými 300 miliony⁷. To vedlo Chrusčova k odepření ruské pomoci při výrobě atomové bomby a rozvoji civilního využití atomové energie. Navíc k dovršení roztržky se Číňané rozhodli vydat vlastní cestou k socialismu v podobě tzv. Velkého skoku.

Do Moskvy přijela v roce 1960 delegace vedená Čou En-lajem, která požadovala, aby došlo k přiznání chyb v rozhodnutích 20. a 22. sjezdu KSSS. Číňané se snažili najít kompromis se sovětskou vládou. Sověti ústy Brežněva odmítli změnit svou politiku, navíc maršál Malinovskij, ministr obrany SSSR, v kuloárech některé členy delegace vyzval k svržení Mao Ce-tunga⁸. Toto nekompromisní, a v případě Malinovského krajně nediplomatické, jednání prohlubovalo v průběhu šedesátých let vzájemné rozpory. Jejich vyvrcholením byl otevřený pohraniční konflikt o sporný ostrov Damanskij na řece Ussuri v březnu 1969⁹. Celý problém řešilo nouzové setkání Čou En-laje a Kosygina na pekingském letišti¹⁰. Ještě před pohraničním konfliktem se v roce 1966 Čína vydala na pokyn Mao Ce-tunga na cestu Kulturní revoluce, která ji naplno odcizila zkušenosti Sovětského svazu v cestě k socialismu.

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se Číňané obávali útoku Sovětského svazu. Aby si zajistili, že nebudou napadeni Sovětským svazem, začali vést rozhovory se svým dosavadním nepřítelem Spojenými státy. Tajná jednání Henryho Kissingera v roce 1971 vedla k tomu, že v únoru 1972

6 Malia Martin: Sovětská tragédie, s.310

7 Vykoukal, Litera, Tejchman: Východ, s.334 (dále citováno jak Východ)

8 Peskov: SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, s.15 (dále citováno jako SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu)

9 Východ, s.349

10 SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, s.16

Richard Nixon navštívil oficiálně Peking. Americká strana slíbila podstatné snížení stavů amerických jednotek na Tchaj-wanu a poskytla družicové snímky rozmístění sovětských jednotek na ruském Dálném východě. Číňané naproti tomu slíbili pomoci ukončit vietnamskou válku. Vanden Berghe výsledek těchto událostí pro Sovětský svaz shrnuje: „Tyto události silně působily na Sověty, kteří se nyní báli případného čínsko-amerického spojení proti SSSR. Vojenský zásah proti Číně už pochopitelně nepřicházel v úvahu.“¹¹

Sovětský svaz v sedmdesátých letech držel rozsáhlé kontingenty vojska na Dálném východě blízko rusko-čínských hranic. Na 25. Sjezdu KSSS v roce 1976 se Leonid Brežněv nechal slyšet, že maoistická ideologie a politika je neslučitelná s marxisticko-leninským učením. Jedním ze závěrů celého sjezdu bylo, že politika Pekingů je úplně cizí socialistickým principům a ideálům a že se stala důležitou základnou imperialismu v jeho boji proti socialismu.¹² Tyto projevy se však nemohly líbit ideologickému vůdci ČLR, kterého Číňané považovali za poloboha. Jistou možností vyřešení této situace bez východiska tak byl jeho odchod z funkce.

Změna tak přišla po smrti Mao Ce-tunga v září 1976. Vláda ČLR si přiznala alespoň částečnou neúspěšnost Velkého skoku, malé metalurgie a Kulturní revoluce a jejich hrozivé důsledky. V roce 1978 se sešel CK KSČ a ustanovil novou strategii pro ČLR. Nyní se již Čína neměla snažit být autarkní, soběstačnou, ale měla zahájit éru otevřenosti. Tato připouštěla přístup zahraničního kapitálu na čínský trh s jistými podmínkami. Nicméně Sovětský svaz byl nadále považován za „hrozbu ze severu“, za stát, který soupeřil o dominanci s USA a který přitom nebere v potaz zájmy jiných zemí. Čínská vláda dokonce tvrdila, že větší hrozba války přichází od Sovětského svazu, než od USA¹³. Sovětský svaz však nadále viděl svět sestávající se z kapitalistické osy a z osy socialistické, kam měla patřit i ČLR. Sbližování Číny a Západu viděli vedoucí činitelé Sovětského svazu jako narušení rovnováhy, která jediná zajišťovala světový mír.

V zájmu Sovětského svazu tak bylo smíření s ČLR, které by ji mohlo odvést od další spolupráce se Západem. V únoru 1978 tak prezidium

11 Vanden Berghe, Yvan: Velké nedorozumění, Dějiny studené války (1917-1990), s.143

12 SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, s.20-21

13 SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, s.22-23

Nejvyššího Sovětu SSSR vyzval obě země k vydání prohlášení upravující vzájemné vztahy mezi SSSR a ČLR. Čína oficiálně odpověděla nótou z 9. března 1978, v které jako podmínku další spolupráce uváděla zachování statu quo na hranici a odtáhnutí sovětských vojsk z blízkosti hranice¹⁴. Těmto snahám však mohla překážet mezinárodní situace – Čína zaútočila v únoru 1979 na Vietnam, přičemž SSSR zvýšil svou podporu Socialistické republiky Vietnam. ČLR se však nechala slyšet, že rozdílné názory na zásadní problémy mezi Sovětským svazem a ČLR nemohou zabránit udržení a rozvinutí normálních mezistátních vztahů na základě pěti principů – vzájemného uznávání suverenity a teritoriální integrity, vzájemného neútočení, nevměšování se do vnitřních záležitostí, rovnosti a vzájemné výhodnosti, mírové spoluexistence.¹⁵

Sovětsko-čínské vztahy tak mohly začít směřovat k normalizaci. V prosinci 1979 však Sovětský svaz provedl invazi do Afganistánu, která vedla k opětovnému ochlazení vztahů. ČLR se opět začala účastnit rozhovorů s USA, čehož se ovšem velice obávala Moskva kvůli narušení světové mocenské rovnováhy. Vztahům s ČLR nepomohla ani podpora Sovětského svazu Vietnamu při invazi do Kambodži a následném nastolení socialistického režimu v Kambodži. S nástupem Raegana a jeho odmítnutím deténte Spojené státy začaly zvyšovat stavy amerických vojsk v asijsko-tichooceánském regionu, což vedlo ke zvýšené dislokaci sovětských vojsk na ruském Dálném východě. To vedlo ke znepokojení Japonska a ČLR, a tudíž i k pozastavení normalizace rusko-čínských vztahů.

ČLR kladla tři podmínky normalizace vztahů se SSSR: stažení sovětských vojsk z Mongolské lidové republiky, zrušení podpory Vietnamu ze strany Sovětského svazu a stažení sovětských vojsk z Afganistánu¹⁶. Sovětský svaz se odmítl přizpůsobit těmto požadavkům ČLR. V dubnu 1984 navštívil Ronald Raegan Čínu za účelem dohody o zvýšení přístupu Spojených států na čínský trh a dále chtěl rozšířit partnerství s ČLR za účelem větší světové bezpečnosti. To ovšem vedoucí činitelé Sovětského svazu neviděli rádi, měli totiž za to, že jde o další pokus USA zvrátit rovnováhu sil ve světě.

V roce 1985 nastoupil do funkce generálního tajemníka ÚV KSSS

14 SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, 30-32

15 SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, s.36

16 SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, s.43

Michail Sergejevič Gorbačov, který byl o generaci mladší než jeho předchůdci a s nímž jak známo přišla obrovská změna jak ve vnitřní tak ve vnější politice Sovětského svazu. Gorbačov se setkal v březnu 1985 v Moskvě se zástupcem premiéra Státní rady Čínské lidové republiky Li Penem a v rozhovoru s ním mu řekl, že Sovětský svaz by chtěl výrazně zlepšit vztahy s ČLR. Čínská strana vyjádřila ochotu k normalizaci vztahů, ale měla na Sovětský svaz určité požadavky. Prvním bylo vyřešení konfliktů v Indočíně, vyřešení otázky Kambodže, tj. odtáhnutí vietnamských vojsk z Kambodže. Druhým byl požadavek stažení vojsk z Afganistánu. A posledním požadavkem bylo stažení sovětských vojsk z Mongolské lidové republiky a snížení stavu ruských vojsk na sovětsko-čínské hranici, které by ovšem bylo doprovázeno recipročním krokem ČLR¹⁷.

Na to, jak Sovětský svaz stál o zlepšení vztahů, můžeme částečně usuzovat ze skutečností, že ke snížení stavů sovětských vojsk na Dálném východě došlo v dubnu 1987 že byla odvelena motostřelecká divize z Mongolské lidové republiky v červnu 1987. Gorbačov dále slíbil odvelení šesti pluků z Afganistánu, takže nabídl opět alespoň částečné uspokojení požadavků ČLR. V srpnu a září 1988 byla společným sovětsko-čínským setkáním na úrovni zástupců ministrů zahraničí řešena otázka Kambodže.

Důležitým motivem normalizace sovětsko-čínských vztahů byl rozvíjení ekonomik ČLR a SSSR. Gorbačovova perestrojka byla zpočátku především pokusem postavit Sovětský svaz ekonomicky na pevnější základ. ČLR vnímala změny u svého mocného souseda a oficiálně dávala najevo, že se sice z těchto změn hodlá učit, nicméně trvale tvrdila, že společensko-hospodářským zřízením ČLR je „socialismus s čínskou specifikou“. Vrcholní činitelé ČLR dávali také otevřeně najevo, že v ČLR se nehodí žádná alespoň částečná politická liberalizace, tak jak ji začal zavádět Gorbačov v Sovětském svazu.

Gorbačov přinesl do chování Sovětského svazu vůči jiným státům důležitý prvek – respekt ke státům s jiným zřízením než měl Sovětský svaz. Z toho vyplývala větší smířitelnost Sovětského svazu na mezinárodní scéně.

V prosinci 1988 se sešli ministři zahraničního věcí ČLR a SSSR v Moskvě. Na tomto setkání bylo dohodnuto setkání nejvyšších činitelů SSSR a ČLR pod podmínkou Číny týkající se vyřešení problému Kambodži. Sovětský

17 SSSR-KNR, ot konfrontaciji k partnerstvu, s.93

svaz přislíbil řešení daného problému, takže nic nebránilo uskutečnění vrcholného setkání. V květnu 1989 přijel na pozvání do ČLR Gorbačov a jednal se samotným Tengem. Teng na tomto jednání sice zdůraznil, že by se mělo žít dneškem a ne včerejškem, nicméně připomenul Gorbačovovi teritoriální požadavky vůči Sovětskému svazu, z nichž některé vznikly ještě za carského režimu. Obě strany se dohodly na tom, že se nebudou vracet ke smlouvě z padesátých let, nicméně čínští činitelé vyjádřily vděčnost za pomoc Sovětského svazu poskytnutou ČLR během padesátých let. Ve společném komuniké se obě strany přihlásili k pěti principům a obě strany vyjádřily ochotu snížit stav vojsk na hranici.

Prubířským kamenem sovětsko-čínských vztahů byly události na náměstí Nebeského klidu v červnu 1989, které byly západními zeměmi kategoricky odsouzeny a vedly k sankcím uvaleným na ČLR. Sovětský svaz se domníval, že řešení otázek typu demonstrace na Náměstí nebeského klidu, je věcí toliko vlády státu, jehož se takové otázky týkají. Proto se vláda Sovětského svazu řídila především zásadou nevměšování. To ovšem nebyla úplně samozřejmá věc, protože v Sovětském svazu tehdy byla v plném proudu perestrojka, glasnosť, liberalizace a celkové uvolnění.

Během celého období normalizace vztahů od roku 1985 rostl mezi Sovětským svazem a ČLR objem obchodních, akademických, pracovních styků. To ovšem vyžadovalo podřízení nově vzniklých jevů vzájemného přeshraničního styku určitému právnímu rámci. V období normalizace tak během setkání vrcholných činitelů nedocházelo pouze k deklaracím zlepšení vzájemných vztahů, ale vznikaly i dohody mající bezprostřední účinek na ekonomiku, školství a pracovní trh obou zemí.

Sovětský svaz se za svůj dobrý vztah k ČLR dočkal užitečné odměny. V roce 1991 byla v Sovětském svazu potravinová krize způsobená náhlými transformačními procesy. 15.března 1991 předsedové vlád Sovětského svazu a ČLR podepsali dohodu, která poskytla Sovětskému svazu úvěr na nákup potravin¹⁸.

Podívejme se nyní na problematiku kontinuity ruské zahraniční politiky z pohledu ideologického prosazování se Sovětského svazu a Ruské federace.

Roztržka ČLR se Sovětským svazem vznikla také proto, že Sovětský svaz

18 Sbornik rossijsko-kitajskich dogovorov. 1949-1999, s.105-108 (dále citováno jako Sbornik)

koncem padesátých let nadále chtěl hrát roli staršího bratra ve světovém komunistickém hnutí, což se samozřejmě nelíbilo ČLR, nejlidnatější zemi socialistické soustavy. Vůdcové Sovětského svazu se snažili přesvědčit ČLR, že jediná správná cesta k socialismu vede po trajektorii zkušenosti Sovětského svazu. Mao Ce-tung a další představitelé ČLR však byli přesvědčeni o tom, že je vhodnější budovat socialismus s čínskou specifikou. ČLR je totiž země s diametrálně odlišnou historií a odlišující se i v dalších podstatných parametrech určujících možný vývoj země k socialismu¹⁹.

S nástupem Gorbačovovy perestrojky se situace, jak bylo řečeno výše, změnila. Sovětský svaz se nadále přestal vidět jako výlučný spasitel světa, kterému má přinést panství socialismu na bázi marxisticko-leninského učení. To vedlo mimo jiné také k omezení podpory Vietnamu, stažení vojsk z Mongolska a postupnému zeštíhlování vojenských jednotek v Afganistánu.

Odmítnutí požadavku uznávání ideologické výlučnosti Sovětského svazu a uznávání jeho z toho plynoucí spasitelské role ve světě vedlo čínské vrcholné politiky ke hledání společné řeči se Sovětským svazem

Jak bylo zmíněno v úvodu, zahraniční politika Ruské federace se po počátečním odklonu na západ vrátila opět k jistému spasitelství. Nebyl to však mesianismus ideologický, protože etos marxismu-leninismu se dávno vyčerpал. Zmíněný rámec euroasianismu se nevyjevoval v ideologické rovině, jako spíše v rovině praktické zahraniční politiky Ruské federace. Prioritou Ruské federace se stalo využití její unikátní pozice největší mocnosti euroasijského prostoru, přičemž akcent zahraniční politiky měl být směřován na státy Společenství nezávislých států a na státy přináležící do sféry vlivu Sovětského svazu.

Otázka vztahu euroasianismu k ČLR bude studována podrobněji v dalším, poté co probereme vývoj rusko-čínských mezinárodních vztahů v devadesátých letech. Již nyní však můžeme říci, že ačkoliv zde máme jistou spojitost, co se týče mesianismu, tak tento určitě nebyl zaměřen v čínském směru. Ruští představitelé nahlíželi Rusko jako specifický most mezi světem východu a západu, který jak východu tak západu může mnoho přinést. Novodobý mesianismus Ruské federace však byl dle mého názoru namířen především na území bývalého Sovětského svazu a určitě se nesnažil

19 Východ, s.333-334

prosazovat nově nabyté hodnoty liberalismu v Číně. Je zde totiž také jiná spojitost a to s Gorbačovovou érou a s jejím snížením důležitosti ideového poslání Sovětského svazu. Tato spojitost se projevila tak, že ač se Ruská federace hlásila k liberálním hodnotám a demokracii, tak se její představitelé nesnažili za každou cenu tento systém hodnot prosazovat vůči svému mocnému sousedu. Jak bylo tedy již řečeno, těžiště ruské zahraniční politiky se v rámci politiky euroasianismu nacházelo především v prosazování svých zájmů na teritoriu Společenství nezávislých států.

3 Devadesátá léta

Počáteční formou ruské zahraniční politiky po 1.lednu 1992 byla výslovná orientace na spolupráci se západními zeměmi. Holzer nazývá toto směřování atlantismus, které bylo podle něj charakteristické zaměřením na vstup Ruské federace do společenství demokratických zemí, snahou o partnerství se západními demokraciemi²⁰.

Ve vztahu Ruské federace k Čínské lidové republice se atlantismus projevil zanedbáváním vzájemných vztahů. Andrej Kozyrev, ministr zahraničních věcí RF, a Jegor Gajdar, premiér RF, dávali otevřeně najevo, že Čína je pro ně nebezpečný a neužitečný soused. Čína byla v té době ještě zavrhována západními zeměmi kvůli událostem na náměstí Nebeského klidu a představitelé RF se těsně po jejím vzniku snažili přizpůsobit tomuto postoji západních zemí. Dalším důvodem pro zanedbávání vztahů bylo, že ČLR měla být zaostalou zemí, zatímco RF se chtěla zařadit mezi vyspělé západní země. Mezi západní země Rusko řadilo i Japonsko. To však je přímým konkurentem ČLR v asijsko-tichooceánském regionu. Snaha o hledání společného kurzu s Japonskem tak opět nemohla být prospěšná rozvíjení rusko-čínských vztahů.

V Kremlu bylo velice málo zastánců opětovného sblížení s ČLR, jedním z nich byl Jevgenij Primakov, šéf SVR (Služba vněšněj razvědky), kterého uvidíme vystoupit později. Ještě v dubnu 1992 Andrej Kozyrev volal po pragmatismu v zahraniční politice RF, který měl dosáhnout také výhodných nevládních svazků s Tchaj-wanem. Tento akt však mohl působit velice nepříznivě pro potenciální rozvíjení dobrých vztahů s ČLR.

Nicméně nastala kvalitativní změna vztahů ani ne po roce úřadování Jelcina ve funkci, kterou můžeme vidět vyjádřenou ve skutečnosti, že první vrcholný státní summit se konal v Pekingu, a ne v Tokiu. Došlo tak k navázání na Gorbačovovu politiku angažovaných vztahů s ČLR.

Pro tento obrat můžeme hledat příčiny také ve vnitropolitickém vývoji RF. Nejvyšší Sovět podrobil Jelcina kritice za Kozyrevovu na západ orientovanou zahraniční politiku²¹. Reformy Jegora Gajdara navíc uvrhly zemi

20 Holzer Jan: Politický systém Ruska, s. 125

21 Service Robert: Rusko od roku 1991 do současnosti: Experiment s jedním národem, s.147-148

do ekonomického chaosu. Naskytla se tak přirozená otázka po vhodnosti dosavadního vnitropolitického vývoje Ruské federace a jejího vnějšího směřování na počátku její existence. V úvodu bylo zmíněno prohlášení Andreje Kozyreva ze 14.prosince 1992, kterým se Rusko otočilo zády k dosavadnímu prozápadnímu kurzu své zahraniční politiky. Změna orientace pravděpodobně vycházela především od Jelcina, který se chopil příležitosti a po domácích prohrách potřeboval vykázat nějaké úspěchy. Na prosinec 1992 byla plánována návštěva Pekingu, to však byla pro Jelcina vítaná příležitost k získání tolik potřebných politických bodů. Myslím, že tak nastala nová epocha vzájemných vztahů. V dalším rozdělím tuto epochu vývoje vzájemných vztahů na dvě období, každé pojednám v samostatném oddíle. První oddíl se bude zabírat vývojem do konce roku 1995, druhé bude traktovat vývoj od roku 1996 do přelomu tisíciletí.

3.1 Stabilizace vzájemných vztahů

Jak bylo zmíněno, v prosinci 1992 proběhl vrcholný summit v Pekingu. 18. prosince 1992 byla podepsána společná deklarace, v jejíž preambuli se obě strany odvolávají na tradici dobrého sousedství a přátelství mezi národy obou zemí²². Státy se přihlásily k pěti principům vzájemného uznání suverenity a územní celistvosti, neútočnosti, nevměšování ve vnitřní záležitosti, rovnosti a mírové spolueistence, které viděly jako rozvoj zásad Charty OSN. V deklaraci se explicitně uvádí respekt k právu národů obou států na svobodný výběr způsobu vnitřního rozvoje. Rozdíly ve společenských systémech a ideologiích přitom neměly překážet rozvíjení vzájemných vztahů. Oba státy se zavázaly k mírovému řešení vzájemných problémů, vzdaly se řešení sporných otázek silou a hrozbou použití síly. S tím souvisí, že se obě země zavázaly nevstupovat do svazků majících za účel způsobit škodu státní suverenitě a bezpečnostním zájmům druhého státu. Ruská federace se zavázala uznávat jedinstvo Číny reprezentované jenom vládou ČLR. Ruská federace tedy měla považovat Tchaj-wan za součást ČLR. Obě země souhlasily s potřebou vyřešení hraniční otázky v souhlasu s obecně přijímanými normami mezinárodního práva. Ve smlouvě byla vyjádřena snaha obou zemí k realizaci vzájemného obchodu na základě principů rovnosti a vzájemné výhodnosti.

V září 1994 se konal druhý rusko-čínský summit. Rozhodně se nejednalo

22 Sborník, s.150-152

o jediné setkání představitelů RF a ČLR od prvního rusko-čínského summitu. Mezi summity došlo k řadě vzájemných návštěv i méně významných veřejných činitelů. Podle společného prohlášení summitu²³ se rusko-čínské vztahy povýšily z úrovně „dobrého sousedství“ na úroveň „konstruktivního partnerství“. Dalšími atributy vzájemných vztahů ve společném prohlášení byly „skutečně rovné vztahy dobrého sousedství založené na principech mírové koexistence“. Důležitým dodatkem tohoto proklamovaného „konstruktivního partnerství“ bylo, že tyto dobré vztahy nebudou namířeny proti žádné třetí zemi. Obě strany vyjádřily ochotu provést opatření pro zavedení stabilního míru v asijsko-tichooceánském regionu a i ve světě.

Na poli politickém se obě země zavázaly k řešení vzájemných problémů na základě obecně přijímaných norem mezinárodního práva. Obě země se zavázaly spravedlivě a racionálně dořešit problematiku dosud neurčených území na společné hranici. RF a ČLR se zavázaly sdílet zkušenosti svého reformního úsilí, ale potvrdily že musí dbát práva každé země na svobodnou volbu vlastního způsobu rozvoje. RF a ČLR se přihlásily k uznávání odlišnosti všech zemí světa a k potírání projevů expanze, hegemonismu, politiky síly. Obě země se v prohlášení rozhodně postavily proti tvorbě politických, vojenských a ekonomických bloků. Dále obě země vyjádřily ochotu snižovat vojenské napětí na hranici snižováním stavů vojsk. Obě země se také obecně vyjádřily pro rozvíjení potenciálu ekonomické spolupráce.

Smlouva nicméně nemohla zakrýt skutečný stav mezistátního obchodu, který se propadl ze 7,67 miliard v roce 1993 na 5,08 miliard dolarů v roce 1994, hlavně kvůli snížené poptávce po čínském zboží v Rusku.²⁴ V prohlášení summitu bylo tak pouze řečeno, že ekonomické vztahy mají ohromný potenciál, jehož efektivní využití může hrát důležitou úlohu při ekonomickém rozvoji obou zemí.

V červnu 1995 navštívil premiér ČLR Li Peng Moskvu a jednal s Viktorem Černomyrdinem. Na této návštěvě bylo dosaženo vzájemného souhlasu v tom, že mezi oběma velmocemi panuje úplná politická svornost. Konkrétně se toto tvrzení projevilo v tom, že Rusko se přihlásilo ke konceptu „jediné Číny“, zatímco ČLR vyjádřila porozumění pro probíhající ruskou akci

23 Sborník, s.274

24 Kuhrt Natasha: Russian Policy towards China and Japan, s.16 (cituje IMF) (dále citováno jako Russian Policy towards China and Japan)

v Čečensku jako invazi mající za účel zachování jednoty země. Dále se Li Peng a Černomyrdin shodli na tom, že k chodu svých zemí nepotřebují žádné vnější rady, což se projevilo v tom, že RF odmítla hlasovat pro rezoluci EU v OSN, která měla odsoudit nedodržování lidských práv v ČLR.

Můžeme tak vidět z těchto projevů vrcholných činitelů, že obě země zmíněný nepříznivý stav vzájemné obchodní bilance tolerovaly a snažily se ho kompenzovat vzájemnou podporou svých politických akcí. V případě Ruska se jednalo o podporu invaze do Čečenska, Čína naproti tomu usilovala o uznání svého nároku na Tchaj-wan jako součást pevninské Číny. Další problémem pro ČLR, v kterém potřebovala podporu Moskvy, byl Tibet. Můžeme se tak domnívat, že obě země si tak poskytovaly ujištění o správnosti a oprávněnosti svých teritoriálních požadavků, které obě interpretovaly jako pouhou nutnost zachování územní celistvosti. Otázka Tchaj-wanu i Čečenska byla totiž západním mezinárodním společenstvím přijímána nepříznivě. Obě země tak byly ze svého hlediska ohrožovány odsuzováním jejich akcí především západními zeměmi. Zatím jsme však nebyli svědky explicitního odporu obou zemí vůči Západu, ten však nastal v následujícím období. Tento odpor byl tak důležitým sjednocujícím prvkem, který byl důležitější více než skutečný stav ekonomické spolupráce obou zemí.

3.2 *Odpor vůči západu*

3.2.1 Bilaterální vztahy

Na konci roku 1995 začalo být jasné, že Západ má v úmyslu rozšiřovat NATO východním směrem. V Kremlu se tato skutečnost projevila snahou hledat nové spojence. Na straně Číny panovala obava z možného spojení Japonska a Spojených států.

Jednání na třetím rusko-čínském summitu v roce 1996 byla tak určena dvěma událostmi – vidinou rozšíření NATO na západ a možností vzniku americko-japonské aliance.

Jelcin ve své výroční řeči v únoru 1996 k Federálnímu shromáždění vyjádřil obavy z rozšíření NATO na východ a snah narušovat legitimní zájmy RF ve Společenství nezávislých států. Oproti těmto obavám kladl opatření na rusko-čínské hranici, která měla zvýšit důvěru mezi oběma státy. V únoru 1996 byl navíc ministrem zahraničních věcí RF jmenován již zmíněný

Jevgenij Primakov, který byl, co se otázky směřování ruského zahraniční politiky, orientalistou, volal po vedení vyvážené zahraniční politiky, tedy politiky opírající se nejen o Západ, ale i o Východ. Jelcinovým prohlášením a samotným jmenováním Primakova tak byla dovršena změna orientace ruské zahraniční politiky.

Dalším zmíněným problémem determinujícím průběh jednání na třetím rusko-čínském summitu byl skutečnost, že se na obzoru opět objevila možnost aliance mezi USA a Japonskem. Tato tendence byla způsobena vojenskými manévry ČLR v Tchaj-wanské úžině, protože Japonsko se vzrůstající aktivitou Číny cítilo také ohroženo.

Jednání třetího rusko-čínského summitu v dubnu 1996 byla tak prostoupena atmosférou vzájemné srdečnosti, v rámci které se obě země shodly na tom, že chtějí rozvinout vztahy rovného, důvěrného partnerství zaměřeného na strategickou kooperaci v 21. století. Dalším důvodem k dobrým vztahům byl vzrůstající objem ruského exportu v Čínu, který dosáhl 5,15 miliard dolarů.²⁵

Li Jon Kvon ilustruje dosaženou úroveň vzájemné důvěry skutečností, že mezi Moskvou a Pekingem byla zřízena horká linka. Tato skutečnost neznamena, že ze strany Moskvy něco vyjimečného, protože Kreml v té době měl již 18 partnerů na horkých linkách. Nicméně se podle Li Jon Kvona jednalo o něco výjimečného ze strany Pekingu, protože se jednalo o jeho první horkou linku.²⁶ Dle mého názoru se tak tímto činem opět potvrdilo pozvolné zlepšování vzájemných vztahů.

Na v pořadí již pátém rusko-čínském summitu v roce 1997 byly konstatovány uspokojivě vysoké objemy mezistátního obchodu – za rok 1996 6,8 miliard. Tato čísla vnesla do úvah představitelů obou zemí optimismus – do konce roku 1997 mělo být dosaženo obchodů ve výši 7 miliard a do konce století ročního objemu obchodu ve výši 20 miliard²⁷.

Nejdůležitějším výsledkem summitu roku 1997 byla deklarace²⁸, v které bylo vyjádřeno odhodlání obou zemí postavit se proti snaze států dosáhnout hegemonie a vedení politiky z pozice síly a monopolizovat mezinárodní

25 Russian Policy towards China and Japan, s.16 (cituje IMF)

26 Li Jon Kvon: Vněšnja politika Rossiji v 1990-e gody, s.98

27 Russian Policy towards China and Japan, s.20

28 Sbornik, s.382-384

vztahy.

V průběhu roku 1997 začalo být zřejmé, že plány ze summitu nebudou splněny. Dosažení obchodního obratu 7 miliard se ukázalo ke konci roku iluzí, bylo dosaženo obchodu pouze 5,24 miliard. Obě země na konci roku tento stav kritizovaly. ČLR vyjádřila nespokojenost s rostoucím nedostatkem entuziasmu pro čínské nekvalitní konzumní zboží, zatímco RF byla iritována odmítnutím nabídky Ruska dodat vybavení pro přehradní elektrárnu Tři soutěsky.²⁹ Dále bylo Rusko znepokojeno tím, že ČLR chtěla tendr na výstavbu jaderných elektráren postoupit veřejné soutěži, což by znevýhodnilo nekonkurenceschopné ruské firmy. Vývoj ekonomických vztahů tak opět zaostával za vývojem politickým.

Neúspěch vzájemných ekonomických vztahů byl utlumen na rusko-čínském summitu v listopadu 1998, kde obě země dospěly k deklaraci³⁰, v které byly zdůrazněny problémy, které mohou povstat z globalizace a vzájemné závislosti zemí světa. Byla také vyjádřena obava z pokusů vnutit politické a ekonomické podmínky, které zasahují do legitimních národních zájmů jednotlivých zemí, za pomoci finančních a měnových prostředků nátlaku. Obě země také deklarovaly vůli postavit se proti etnickému separatismu a náboženskému extremismu. Došlo tak k určitému přesunu zájmu z ožehavé oblasti ekonomické reality k obousměrnému ujišťování o vzájemné podpoře v otázkách teritoriální integrity obou zemí.

Problematika etnického separatismu se stala velice živou po událostech v Kosovu. Na posledním summitu Jelcinova působení ve funkci v roce 1999 byla tato otázka jedním z předních bodů jednání. Společná deklarace si tak velice málo všímala bilaterálních ekonomických nebo politických problémů. Největším problémem obou zemí bylo oznámení USA o narušení ABM a události v Kosovu. Deklarace tak poukázala na pokusy oslabit roli OSN, na hledání omluv pro nepodložené interpretace podstaty a principů Charty OSN a konečně na ohrožování suverenity nezávislých států za použití myšlenky, že lidská práva jsou nadřazená suverenitě, a myšlenky humanitární intervence.

3.2.2 Šanghajská pětka

Doposavad jsme se bavili o bilaterálních vzájemných vztazích Ruské

²⁹ Russian Policy towards China and Japan, s.20

³⁰ Sbornik, s. 453-455

federace a ČLR. Nicméně oba tyto státy se mohly stát členy libovolné mezinárodní organizace. Členství v ní by jim pak přinášelo práva i povinnosti. Abych byl konkrétní, jedná se o organizaci Šanghajské pětky, která sdružovala některé státy bývalého Sovětského svazu – Rusko, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán - a ČLR. První kolo rozhovorů organizace Šanghajské pětky se konalo 26.dubna 1996 v Šanghaji. Jeho hlavním cílem bylo prodiskutování možných opatření v hraničních oblastech, která by měl zvýšit vzájemnou důvěru mezi státy. Jak bylo řečeno v části věnované historii, došlo kvůli hraničním sporům i k ozbrojeným srážkám mezi jednotkami ČLR a SSSR. V druhé polovině osmdesátých let započala obecná normalizace rusko-čínských vztahů, což byl nutný předpoklad možnosti řešení hraničních problémů. Přesto však některá území mezi ČLR a nástupnickými státy Sovětského svazu zůstala sporná. Snaha vyřešit tyto otázky právě vedla tyto státy k setkání v Šanghaji.

Všechny země na tomto summitu vyjádřily ochotu zavést opatření vedoucí ke zvýšení bezpečnosti v hraničních regionech. Přesněji, zavázaly se, že jejich vojenské síly se nebudou angažovat v žádných útočných aktivitách v hraničních oblastech, že si nebudou zkoušet vojenskými cvičeními vzájemnou připravenost na válku a že omezí v hraničních oblastech vůbec rozsah a množství vojenských cvičení. Dále se zavázaly, že se budou informovat o vojenských cvičeních ve stokilometrovém pruhu u hranice a že na tato cvičení dovolí návštěvu pozorovatelů druhé strany³¹.

Druhý summit Šanghajské pětky se konal 24.dubna 1997 v Moskvě. Výsledkem tohoto summitu byla dohoda³² o redukci ozbrojených sil v hraničních oblastech. ČLR a ostatní státy se zavázaly, že sníží stavy vojsk v pohraničních oblastech na úroveň odpovídající přátelským sousedům a že přemění charakter vojsk v hraničních oblastech na obranný. Země se zavázaly k nepoužívání síly ani hrozby silou a dále se země zavázaly, že se nebudou snažit dosáhnout vojenské převahy nad svým sousedem. Země se dále zavázaly, že se budou informovat o tom, jaké vojenské síly mají v pohraničních oblastech.

Třetí summit Šanghajské pětky se konal 3.července 1998 v Alma-atě v

31 Sborník, s.365-373

32 Sborník, s.385-392

Kazachstánu. Tento summit se soustředil na šíření míru a stability regionu a ekonomickou spolupráci mezi pěti členskými státy. V závěrečném komuniké pět států vyjádřilo respekt k nacionální suverenitě a teritoriální integritě, respekt k rovnosti a vzájemné výhodnosti a zásadě neintervencování ve vnitřní záležitosti druhých států. Jakékoliv mezistátní rozmíšky měla být podle komuniké řešeny mírovou dohodou. V komuniké se všechny státy zavázaly k boji proti národnímu separatismu a regionálnímu extremismu, proti terorismu a pašování zbraní a proti obchodu s drogami. Státy se také zavázaly k zintenzivnění ekonomické spolupráce a k tomu, že se budou snažit zastavit závody v jaderném zbrojení probíhající v jižní Asii.³³

Tento summit byl tedy přelomový, protože tématika jednání se dostala i do nevojenských oblastí. Dalším důležitým předělem bylo, že zatímco doposavad se v podstatě jednalo spíše o bilaterální jednání ČLR – ostatní státy, na třetím summitu se diskuse mezi státy stala doopravdy multilaterální.

Pátý summit Šanghajske pětky se konal v Dušambe 5.července 2000. V prohlášení summitu se země přihlásily k vizi Střední Asie jako regionu míru, přátelského sousedství, stability a mezinárodní spolupráce na základě rovnosti. Vyjádřily odpor vůči konfliktům, hrozbám a vnějším intervencím, které by mohly zkomplikovat situaci v regionu. Pro dosažení tohoto cíle se zavázaly prohloubit vzájemnou spolupráci v politice, diplomacii, ekonomice a obchodních vztazích, vojenství a vojenských technologiích a v ostatních oblastech, v kterých je možné zvýšit regionální bezpečnost a stabilitu. V prohlášení se dále opakovala hesla z minulých summitů zmíněných výše. Novou klauzulí však bylo, že země mají právo sami si zvolit cestu politického, ekonomického a společenského vývoje podle národních specifik té které země. Země vyjádřily respekt k dodržování lidských práv, nicméně varovaly před vnější intervencí do vnitřních záležitostí ve jménu jejich dodržování. Byla vyjádřena podpora ruskému řešení čečenské otázky a snahám ČLR po národním znovusjednocení.

Nyní se podíváme na jisté resumé ruské zahraniční politiky v devadesátých letech, kterou můžeme vidět reflektovanou jednak v Konceptci

33 Sbornik, s. 446-448

vnější politiky Ruské federace³⁴ z července 2000 a v Konceptci národní bezpečnosti Ruské federace³⁵ z ledna 2000. Vskutku obě koncepce vycházejí především ze zkušenosti devadesátých let.

Obraťme se nyní ke Konceptci vnější politiky Ruské federace a pokusme se v ní najít určité náznaky podporující další rozšiřování spolupráci Ruské federace a ČLR. V úvodu Koncepce se vyjadřuje určité zklamání nad tím, že očekávání nastolení rovnoprávných, vzájemně výhodných a partnerských vztahů se zeměmi světa (především západními zeměmi) se nevyplnilo. Toto očekávání bylo vyjádřeno především v Konceptci vnější politiky Ruské federace z 23.dubna 1993. Je tak přirozené, že kvůli tomuto nevyplněnému přání ruská vnější politika začala hledat alternativu.

Ruská zahraniční politika se tak napříště měla soustředit na blízké zahraničí a především Společenství nezávislých států. Ve sféře perimetru ruských hranic se měly formovat vztahy dobrého sousedství a měla se rozvíje spolupráce při odstraňování potenciálních zdrojů napětí a konfliktů. S ostatními zeměmi se měly začít hledat oblasti společných zájmů, které by odpovídaly národním prioritám Ruska. Na této bázi se měly utvářet systémy partnerských a spojeneckých vztahů, které by zlepšovaly podmínky a parametry vzájemného mezinárodního kontaktu.

Ruská federace se však nechtěla stát tvůrcem jednapolárního systému mezinárodních vztahů vedeného Spojenými státy, jeho součástí. Místo toho v Konceptci je deklarována snaha Ruska po zformování mnohopolárního systému mezinárodních vztahů, který podle Koncepce více odpovídá současné různorodosti celého světa.

Dále Koncepce vyjádřila obavy z růstu separatismu, etnického a náboženského extremismu a mezinárodního terorismu. V boji proti těmto rysům současného světa se Ruská federace bude angažovat v mezinárodních svazcích majících za cíl právě jejich potlačení.

Prostředky boje proti jednapolárnímu světu, separatismu a extremismu viděla Koncepce v realizování samostatné a konstruktivní vnější politiky, která se zakládala na pozvolnosti, předvídatelnosti a vzájemně výhodném pragmatismu. Dalším rysem vnější politiky Ruské federace podle Koncepce

34 Konceptcija vněšnej politiky Rossijskoj feděraciji (2000)

35 Konceptcija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj feděraciji (2000)

byla vyváženost, která vyplývá z jedinečného postavení Ruské federace jako euroasijské mocnosti. Ruská federace se tak nesměla jednostranně angažovat jak směrem na Západ, tak směrem na Východ. Měla zaujímat střední pozici danou jí její geopolitickou pozicí na rozhraní mezi Evropou a Asií.

Protože Ruská federace chtěla udržovat rovné vztahy se státy světa, je v jejím zájmu podporovat stabilní systém mezinárodních vztahů založený na principech rovnoprávnosti, vzájemného respektu a vzájemné spolupráce.

V části Koncepce vnější politiky nazvané Regionální priority se postupně vyjmenovávají prakticky všechny regiony světa. Důležité je však jejich pořadí. Na prvním místě totiž stojí zájmy Ruské federaci v oblasti Společenství nezávislých států, dále vztahy s Evropou, která je podle Koncepce tradiční prioritní oblastí vnější politiky Ruské federace. Dále je řešen vztah s NATO, Spojenými státy a pak přichází na řadu Asie, které se příkládala stále více rostoucí důležitost. V Koncepci se vyjádřil zájem Ruska na aktivní účasti v organizaci Asijsko-tichoocenského fóra spolupráce, organizaci ASEAN a především v organizaci Šanghajské pětky. Vztahy Ruské federace s ČLR podle Koncepce přímo podmiňovaly nejen regionální ale i globální stabilitu. Přitom si koncepce uvědomuje, že politické vztahy s ČLR předbíhají vzájemné ekonomické vztahy. Dále se koncepce zabývá ostatními pro Ruskou federaci méně důležitými regiony světa.

Přejděme nyní k druhému dokumentu, Koncepci národní bezpečnosti Ruské federace. Tato koncepce vyjmenovala hrozby Ruské federaci. Jednou z největších hrozeb Ruské federaci byla podle Koncepce snaha některých mocností zabránit Rusku stát se jedním z center mnohopolárního světa, který požadovala na několika místech i tato koncepce. V Koncepci byla taktéž vyjádřena obava z vytvoření jednopolárního světa vedeného Spojenými státy.

Dalším rysem Koncepce, který se může týkat problematiky rusko-čínských vztahů, je odpor vůči demografické, kulturně-náboženské a ekonomické expanzi do Ruské federace z jiných států. V Koncepci nebyl zmíněn žádný konkrétní stát, kterého by se to týkalo. Nicméně je v Koncepci byla požadována protiopatření, která se měla případně podnikat s dotčenými státy.

Zkusme nyní posoudit koherenci stavu mezinárodních vztahů dosaženého v průběhu pojednaného vývoje s těmito shrnujícími koncepcemi. Myslím, že

zde můžeme najít shodné prvky. Jedná se především o obavu obou mocností před ustavením jednopólního mezinárodního prostoru. Jak ČLR tak Ruská federace ve vzájemných smlouvách dávaly najevo svoji nespokojenost s tímto možným stavem věcí. Jejich vzájemné dohody sice nestanovovaly žádné konkrétní závazky, povinnosti a opatření, které by zabránily takovému možnému vývoji, nicméně myslím, že vidina společného nepřítele je mohla do určité míry sjednocovat.

Dále ruská snaha po vyváženosti politiky nutně vedla ke hledání partnerů nejen v Evropě, ale i v Asii a zde nejvhodnějším partnerem byla ČLR. V Koncepti národní bezpečnosti zmíněné hrozby expanze se v samotné koncepci i ve vzájemných dohodách vyřešily vzájemnou spoluprací, což opět mohlo vést jen k utužení vzájemných vztahů.

Myslím však, že ve sledované období obě země byly velice vzdáleny vytvoření jakési protizápadní osy. Prioritou obou zemí totiž byla ekonomická i politická spolupráce se zeměmi západu, tj. Spojenými státy a Evropou. Neusilovaly o vytvoření bloku, který by se ostře vymezoval vůči Západu, a už vůbec ne o soběstačný blok, který by mu přímo konkuroval. To se budu krom jiného snažit prokázat v části Úroveň ekonomické spolupráce, kde budu problematizovat významnost vzájemných ekonomických svazků Ruska a Číny v devadesátých letech. Podle mého názoru si Moskva resp. Peking chtěly ponechat v záloze východní resp. ruskou kartu pro vyjednávání se západem, pro prosazování svých zájmů vůči západu s pomocí určité alespoň slabé hrozby vzniku mohutného východního bloku.

V této části věnované devadesátým letům jsem poměrně často zmiňoval deklarace, smlouvy a dohody jak bilaterální, tak multilaterální v rámci Šanghajské pětky. Pokud provedu určitou komparaci rétoriky smluv dosažených bilaterálně a multilaterálně, tak dojdou k poznání, že oba soubory smluv se zas tolik neodlišovaly, což může svědčit o relativní vágnosti termínů „dobré sousedství“, „konstruktivní partnerství“ atd., které naplňují smlouvy mezi ČLR a RF.

Pokud mám zařadit dosažené smlouvy do klasifikace mezinárodních smluv, tak se jednalo spíše o „soft law“ než „hard law“, protože tyto smlouvy, jak bylo řečeno, často jenom deklarovaly dosažený stupeň vzájemných vztahů. Závazky v těchto smlouvách často navíc stanovily pravidlo chování, nicméně

postrádaly sankci za nesplnění tohoto pravidla. Výjimkou z tohoto stavu věcí byly smlouvy o hranici, které měly poměrně bezprostřední dopad, a vojenské kontrakty. Obojí pojednám v následujícím oddíle.

4 Problémy rusko-čínských vztahů jako faktory mezinárodních vztahů

Jak bylo předestřeno v úvodu, pokusím se nyní o stanovení hybných příčin vývoje rusko-čínských vztahů. V této kapitole budu brát v potaz především čtyři mocné problémy, faktory rozvíjení rusko-čínských vztahů. Jedná se o faktor ekonomické spolupráce, faktor obchodů se zbraněmi, faktor hraniční otázky a faktor migrace. V průběhu kapitoly chci ukázat, že ač smluvně byla okázale zakotvena jak ekonomická spolupráce, tak spolupráce v oblasti vyjasnění průběhu hranice a podmínek jejího překračování z obou stran, přesto v této oblasti není pravda, že by neexistovaly jisté problémy. Hraniční otázka, která úzce souvisí s migrací Číňanů na ruský Dálný východ, se ukáže jako utvářející myšlenkové rámce ruských politických myslitelů, kteří ji do nich v hojně míře zahrnovali. To nám pak umožní mít před sebou alespoň částečný obraz podstatné reality rusko-čínských vztahů, tj. nemít ho pouze interpretovaný ruskými politickými mysliteli.

4.1 Úroveň ekonomické spolupráce

Dle mého názoru se text zmíněných rusko-čínských smluv vyznačuje vznosnými formulacemi ušlechtilých myšlenek o podobě rusko-čínských vztahů, nicméně realita vzájemných vztahů je odlišná. K dokázání oprávněnosti této problematizace využiji hodnocení obchodních vztahů z práce J.M. Galenoviče a Viliji Gel'brase, dále se pokusím provést analýzu dosažitelných empirických dat.

Práce Jurije Michajloviče Galenoviče je obecně nakloněna přátelským vztahům mezi Ruskem a Čínou. Tudíž kritika obchodních vztahů v jeho podání, kterou nyní uvedu, se bude snažit být co nejvíce kladná, i když v obchodních vztazích raných devadesátých let dle mého názoru převládaly problémy.

V letech 1992-1993 se do ČLR v rámci mezistátních dohod prodávaly pouze již hotové výrobky. Ruští představitelé podle Galenoviče otevřeně dávali najevo, že nechtějí do Číny prodávat žádné suroviny, ale až hotové

zboží, což by Rusku mělo přinášet větší zisky. Přesto však obchod se surovinami probíhal, sice ne na základě mezistátních dohod, ale na regionální úrovni.

Dalším problematickým bodem ekonomických vztahů v Galenovičově podání byla skutečnost, že dodávání čínského konzumního zboží do RF nedělalo ČLR dobré jméno, protože toto zboží bylo spíše nízké kvality. Vedlo to tak k obecně přijímané představě, že všechno zboží z ČLR je nekvalitní a někdy dokonce i nebezpečné pro spotřebitele. Přitom čínský zahraniční obchod vůči RF byl, podle Galenoviče, povolen na základě dobrozdání vlády ČLR, resp. Komunistické strany ČLR, která tak byla odpovědná za možné chyby.

V roce 1992 panoval v RF nedostatek oblečení a potravin v důsledku ekonomického kolapsu země. Podle Galenoviče čínští obchodníci tohoto stavu využili a stanovili velice vysoké ceny. Údajně dokonce nešlo o výlučnou vůli obchodníků, ale situaci využili i státní organizace ČLR, které tak narušily platné dohody o cenách. Galenovič dále zdůrazňuje, že využití momentálních problémů obyvatelstva RF vycházelo v ČLR ze samotného centra, tedy bylo určeno vládou ČLR, resp. KS ČLR. Naproti tomu ekonomika RF se poddávala různým tlakům, nebyla tudíž řízena z centra.³⁶

Tvrzení Galenoviče je třeba brát s jistou rezervou, protože on sám je nepodkládá žádnými výsledky statistických šetření. Nicméně my si můžeme vzít takové poučení, že v určitých obrysech se na základě podobných úvah, které provádí Galenovič, utvářelo nejen veřejné mínění v RF o ČLR na počátku devadesátých let, ale i myšlenkové rámce v další části pojednaných politických myslitelů.

Dalším problémem v ekonomické sféře mezi RF a ČLR bylo splácení ruského dluhu u ČLR z dob Gorbačova. ČLR tento dluh vyžadovala velice tvrdě, nepřipouštěla žádné úlevy ve splátkách či odložení splátek.³⁷ Galenovič hodnotí velice negativně toto ziskuchtivé chování Pekingů bez stopy soucitu s problémy ruského obyvatelstva.

Galenovič dále udává, že ČLR se snažila z RF a ostatních států bývalého Sovětského svazu učinit pouhou surovinovou bází pro svůj rozvíjející se

36 Galenovič J.M: Moskva-Pekin, Moskva-Tajbej,s.51

37 Galenovič J.M: Moskva-Pekin, Moskva-Tajbej,s.54

průmysl. A i když nebyly podle Galenoviče přijímány mezinárodní smlouvy o obchodu se surovinami, ČLR se podařilo obchodovat s nimi na regionální úrovni a také prostřednictvím dodávek RF do zemí bývalého Sovětského svazu, které je exportovaly dále právě do ČLR. Galenovič opět neuvádí konkrétní čísla, je tedy otázkou nakolik se jeho deskripce zakládaly na skutečnosti.

Galenovičův příspěvek tak nahrává tezi o úskočnosti a vychytralosti centrální čínské vlády, která podporovala podniky v získávání zisků na úkor ekonomiky Ruské federace, která se v jistých obdobích devadesátých let nacházela v úzkých. To však, jak již bylo řečeno, poněkud odporovalo heslům o „dobrém sousedství“, „konstruktivním partnerství“ apod.

Jiný úhel pohledu na rusko-čínskou ekonomickou spolupráci nám poskytuje Vilija Gel'bras, který zejména cílí na údajnou komplementaritu hospodářství Ruské federace a ČLR, která byla často vyjadřována ve smlouvách a která byla podle Gel'brase vysoce rozšířeným přesvědčením v Ruské federaci. Skutečnost však podle Gel'brase byla jiná, po celá devadesátá léta nepřekročil obrat vzájemného obchodu 5-7 miliard dolarů, což svědčí o omezenosti ekonomických svazků ČLR a Ruské federace³⁸. Podle Gel'brase se pro rok 2000 plánoval obrat ve výši 20 miliard dolarů, kterého však nebylo dosaženo, což svědčí proti domnělé vzájemné komplementaritě obou ekonomik.

Gel'bras dále problematizuje úroveň rusko-čínské ekonomické spolupráce. Příkladem toho, že se obecné závazky ekonomické spolupráce neplní, je podle Gel'brase projekt přehradní nádrže Tři soutěsky. Gel'bras uvádí mínění expertů, kteří mají za to, že Tři soutěsky znamenají ekologickou hrozbu nejen pro relevantní region, ale i pro jiné země, včetně Ruska. Přitom by se podle Gel'brase postavení přehrady dalo vyhnout tím, že by se zbudovala přenosná soustava pro energie ze západní Sibíře. Toto řešení se však v ČLR na oficiální úrovni vůbec nebralo v potaz. Argumentem Gel'brasových čínských kolegů, politologů, bylo tvrzení, že Ruská federace by pak mohla v libovolný okamžik přerušit dodávky elektrické energie. Přitom však tito zapomněli na to, že elektrická energie musí být takřka okamžitě po výrobě spotřebována, není ji zatím možné ve velkých množstvích skladovat, tudíž případné přerušení její dodávky ČLR by poškodilo i Ruskou federaci.

38 Gel'bras V.G.: Kitajskaja realnost' Rosiji, s.290

Dále závislost by podle Gel'brase byla oboustranná, protože ČLR by vystupovala jako monopolní kupec, který by mohl diktovat podmínky prodeje elektrické energie Ruské federaci³⁹.

Podobné obavy panovaly i při promýšlení projektů plynovodů ze západní Sibíře: ruská strana se bála, aby se čínská strana nestala monopolním kupcem, který by jí pak mohl diktovat podmínky. Na ruské straně se tak snížila ochota k společným energetickým projektům s čínskou stranou.

Tyto příklady však ukázaly reálnou vágnost tvrzení zmíněných smluv o tom, že vztahy mezi Ruskou federací a ČLR jsou na úrovni „důvěřivého partnerství“. Přitom podle Gel'brase byla vzájemná spolupráce a důvěra nutným předpokladem pro realizaci všech větších společných projektů.

Přitom nedůvěra mezi RF a ČLR mohla být pro ruské ekonomické zájmy v ČLR osudnou, protože většina obchodních svazků s ČLR neprobíhala na tržním principu, spíše se jednalo o nákupy čínské vlády v RF, které pro RF byly velice výhodné. V případě, že by ruská produkce měla vyjít na reálný trh, pak by neuspěla, protože není zvyklá na ostrou konkurenci, na kterou jsou zvyklé západní firmy⁴⁰. Gel'bras tak přiznává, že ekonomické svazky s ČLR ne vždy nesly čistě tržní charakter, vysoká politika totiž předurčovala tyto svazky. A aby vysoká politika co nejvíce podporovala tyto svazky, bylo třeba vzájemné důvěry. A té však bylo podle předchozích příkladů málo.

Mimo mezistátního obchodu, mimo mezivládní dohody existoval neorganizovaný příhraniční obchod, tzv. pendlerství („čelnočnaja“). Gel'bras odkazuje na ruské autory, kteří tento způsob obchodu vidí jako realizaci čínských expanzionistických plánů, výtky těchto autorů vůči ČLR však přesvědčivě vyvrací.

Místo toho aby vrhal špatné světlo na příhraniční neorganizovaný obchod a jeho podporu ze strany čínské vlády, snaží se Gel'bras vyzdvihnout opatření čínské vlády vedoucí k zvýšení vzájemného obchodu příhraničních částí Ruské federace a ČLR.⁴¹ Vláda ČLR to přirozeně neděla nezištně, na daních a clech měla podstatné zisky. Mezi tato opatření patřila nutnost provozovat pendlerství jenom se souhlasem čínských úřadů. Dalším opatřením bylo zřízení příhraničního pásu území, v kterém byly sníženy daně, což vedlo

39 Gel'bras V.G.: Kitajskaja realnost' Rosiji, s.292-293

40 Gel'bras V.G.: Kitajskaja realnost' Rosiji, s.293-294

41 Gel'bras V.G.: Kitajskaja realnost' Rosiji, s.299-301

k tomu, že na tomto území došlo k rozvoji infrastruktury, měst, obchodů, hostinců. V těchto všech zařízeních, které obsluhovaly pendlery, však našlo zaměstnání veliké množství dalších lidí, což vedlo k dalšímu rozvoji příhraničních čínských oblastí.

Mně se jeví Gel'brasova charakterizace úrovně rusko-čínské ekonomické spolupráce ne zcela přesná. Údajná stagnace celkového obratu mezistátního obchodu byla ke konci devadesátých let dle mého názoru způsobena ekonomickou krizí, takže byla časově omezená, nicméně mě nejvíce zarazí použití příkladu projektu přehrady Tři soutěsky. Gel'bras například vůbec nezmiňuje skutečnost, že při dopravě elektrické energie ze Západní Sibíře do oblasti, do které bude dodávat elektrickou energii přehrada, z technických důvodů dojde k tak obrovským ztrátám, že by se podle mě doprava ze západní Sibíře nevyplatila. Nehledě na to, že výstavba vysokonapěťového vedení ze západní Sibíře by byla, co se náročnosti týká, srovnatelná s výstavbou přehrady.

Dále se mi zdá Gel'brasovo popření komplementarity obou zemí jako neoprávněné. Komplementaritu v devadesátých letech bylo však možné vidět i jenom jako potenciální, protože samotná existence demografického, průmyslového a surovinového gradientu mezi Ruskou federací a ČLR dávala tušit obrovské možnosti. To že Gel'bras z nedostatečného obratu vzájemného obchodu vyvozuje neexistenci komplementarity je podle mě poněkud unáhlená úvaha, protože se musí brát v potaz, že ještě v první polovině osmdesátých let obchodní svazky byly na velice nízké úrovni a že v devadesátých letech Ruská federace procházela obrovskou politickou, ekonomickou a sociální transformací, takže myslím, že dosažení takových výsledků je podle mě uspokojujivé.

Zkusme se nyní podívat na dosažitelná statistická data.

Rok	Vývoz	Dovoz	Celkem
1992	3,52	2,37	5,86
1993	4,98	2,69	7,67
1994	3,5	1,58	5,08
1995	3,8	1,66	5,46
1996	5,15	1,69	6,84
1997	4,09	2,03	6,12
1998	3,64	1,84	5,48
1999	4,22	1,5	5,72

Tabulka 1: Objem obchodu mezi Ruskou federací a Čínou (mld. dolarů)

Z této tabulky⁴² je zřejmé, že Ruská federace měla s Čínskou lidovou republikou aktivní platební bilanci. Zkusme nyní zvážit významnost vzájemného obchodu pro ekonomiku obou zemí. Pohledme nyní na tabulku ukazující celkový objem zahraničního obchodu mezi lety 1995-1999⁴³.

Rok	Export	Import	Celkem
1995	78,2	46,7	124,9
1996	85,2	46,7	131,9
1997	85,1	53,1	138,2
1998	71,3	43,6	114,9
1999	72,9	30,3	103,2

Tabulka 2: Objem obchodu Ruské federace se zahraničím (mld. dolarů)

Z tabulek je zřejmé, že objem obchodu Ruské federace s Čínou dosahoval zhruba 5% celkového objemu zahraničního obchodu Ruské federace. Pokud se tedy na pozici obchodních svazků Ruska s Čínou komplexně, tak zjistím, že v devadesátých letech rozvoj vzájemných vztahů způsobily pravděpodobně jiné faktory, o kterých budu psát dále.

Dalším problémem, který není z tabulek zřejmý je skutečnost, že z tabulek vyplývající kladná platební bilance je možná buď nižší, nebo dokonce neexistující. Údaje IMF v Tabulce 1 totiž nejsou schopny zahrnout jednak možný nelegální obchod, jednak zmiňované pendlerství, které mohlo nabývat velikých rozměrů.

Zdánlivou výjimku, co týče důležitosti obchodních svazků, podle mého názoru tvoří prodej ruských zbraní ČLR. Jeho významnost pojednám v následujícím oddíle.

4.2 Obchod se zbraněmi

Ruská federace a ČLR navazovaly na již probíhající vojenskou spolupráci

42 Kuhrt Natasha: Russian Policy towards China and Japan, The El'tsin and Putin periods, s.16 (cituje IMF)

43 http://www.gks.ru/wps/portal/OSI_VT# (Feděral'naja služba gosudarstvennoj statistiky)

v podobě demilitarizace společné hranice, která armádám obou zemí uvolnila prostředky pro řešení jiných problémů. Vojenská spolupráce taktéž prorůstala do ekonomických vztahů, protože relativně světlým místem rusko-čínských obchodních vztahů byl obchod se zbraněmi. Jak bylo řečeno výše, byly na ČLR uvaleny sankce v důsledku událostí na náměstí Nebeského klidu v červnu 1989 od všech západních zemí. V roce 1992 navíc Tchaj-wan objednal několik desítek stíhaček Mirage od Francie, což vedlo k zablokování dalšího možného kanálu pro dodávání moderních zbraní do ČLR.

Nejvýraznějším příkladem prodeje zbraní byly dodávky sice ne úplně moderních, ale pořád pro čínskou lidovou armádu dobrých, stíhaček Su-27. První dodávka dvacetišesti strojů byla dojednána ještě za Gorbačova v roce 1990, nicméně stroje byly dodány teprve v roce 1992. Další dávka dvacetidvou strojů byla objednána v průběhu let 1992-1993, dodána však byla až v roce 1995. Mezi další artikly patřily ponorky a torpédoorbce.⁴⁴

Dodávky zbraní byly pro Ruskou federaci důležité, protože část států, kterým Sovětský svaz dodával zbraně během studené války, se přeorientovala na zbraně západní provenience. Navíc v důsledku snížení napětí na celém světě klesla celková poptávka po zbraních. Ruské zbraně nedosahovaly takové kvality jako západní, kterým tedy nemohly konkurovat. A Číně právě vyhovovaly levnější zbraně z RF. Roční příjem z obchodu se zbraněmi v devadesátých letech se odhadoval na sumu mezi 700 miliony a jednou miliardou dolarů.⁴⁵

Nedostatkem těchto obchodů však byla skutečnost, že si Peking vynutil jejich barterový charakter. Číňané tak platili pouze část svých vojenských zakázek v dolarech, zbytek platili v penězích, které Rusko mohlo použít jedině na nákup čínského zboží. To však bylo výhodné spíše pro Čínu a prohlášení o „vzájemné výhodnosti“, kterých byly uzavírané smlouvy plné, se tak ukázaly fakticky prázdnými.

Nicméně Čína zůstala pro Rusko největším odběratelem zbraňových systémů, což alespoň částečně umožňovalo uchovat při životě skomírající ruské zbrojařství, které z výše uvedených příčin zažívalo po konci studené války a rozpadu Sovětského svazu veliký útlum. Důležitost prodeje zbraní

44 Russian Policy towards China and Japan, s.22

45 Weitz Richard: Why Russia and China have not formed an anti-american alliance, s.44

Číně pro utváření zahraniční politiky Ruské federace byla dle mého názoru velická. Sovětský svaz konce své existence měl totiž velice rozsáhlý a vlivný tzv. vojensko-průmyslový komplex. Pravda Gorbačov se snažil jeho vliv omezit, ale podle mě jeho vliv trval nadále i po rozpadu Sovětského svazu v rámci politické a ekonomické arény Ruské federace.

Dalším problémem spojeným s prodejem ruských zbraní Číně byla otázka, jestli si tak Ruská federace nezbrojí svého protivníka v možném budoucím konfliktu. Buszynski uvádí, že ministerstvo zahraničních věcí RF chtělo povolovat pouze takové obchody se zbraněmi, které by neměly narušovat rovnováhu sil a asijsko-tichooceánském regionu. Nicméně ministerstvu se nedařilo klást účinný odpor zmíněnému vojensko-průmyslovému komplexu, který představovaly například firmy Rossvooruzhenije a PromExport⁴⁶.

Problematika vojenské spolupráce Ruska s Čínou zahrnuje, jak bylo řečeno, taktéž demilitarizaci hranice. Zmíněné uvolňování napětí na hranici souviselo s upřesňováním průběhu jejích částí, o které obě země vedly spory. Hraniční otázce se budu věnovat v následujícím oddíle.

4.3 Hraniční otázka

Carské Rusko se během staletí rozšiřovalo směrem na východ o obrovská území. Protože většina obsazených území byla řídko osídlena, nevznikala potřeba nějak jasněji definovat průběh hranice. První smlouva mezi Ruskem a Čínou o hranici byla podepsána v roce 1689. V roce 1858 byla podepsána aigunská smlouva, kterou Rusko vymohlo na oslabené Číně Primorský kraj. Roku 1860 byla v Pekingu podepsána další smlouva, která určila hranici mezi Čínou a Ruskem na Dálném východě v současné podobě. Hranice podle mě za celou éru do 20.století nebyla nikdy jasně definována, což souviselo se skutečností že rusko-čínská hranice měřila několik tisíc kilometrů a většinou probíhala neobydlenými oblastmi. Otázka hranice se tak mohla stát díky této nejasnosti jejího průběhu velkým problémem vzájemných vztahů.

V roce 1963 Mao Ce-tung zpochybnil smlouvy 19.století jako nerovné, došlo k prudkému zhoršení vzájemných vztahů, což mělo i jiné příčiny, jak bylo napsáno v části věnované historii. Po příchodu Gorbačova došlo k

46 Buszynski Leszek: *Russia and Northeast Asia: aspirations and reality*, s. 406

zlepšení vztahů majícího za následek uzavření smlouvy o průchodu hranice v roce 1991, která drobně ustoupila čínským požadavkům. Nicméně podle této smlouvy zůstaly nerozhodnuta příslušnost určitých důležitých ostrovů na rusko-čínské hranici. Smlouva z 16.května 1991 byla ratifikována až v únoru 1992 ruským Nejvyšším Sovětem⁴⁷.

Předtím než se dostanu k vnitropolitickému vývoji Ruska, co se týče průběhu hranice na ruském Dálném východě, tak musím zmínit, že Ruská federace, jak z názvu vyplývá, je státem federativním. Po jejím vzniku tak vznikla přirozeně otázka, do jaké míry jsou subjekty federace samostatné a naopak do jaké míry jsou závislé na rozhodnutí centrálních federativní vlády.

Při pohledu na problém demarkace hranice na ruském Dálném východě tak musíme brát v potaz skutečnost, že téma hranice představovalo pro odlehlé dálnévýchodní regiony vhodný prostředek ke svému prosazování se a vymezování se vůči Moskvě, z které právě vycházela podoba všech dohod o průběhu rusko-čínské hranice.

V době po prvním rusko-čínském summitu se ozvala hlasitá kritika z dálnévýchodních regionů týkající se opatření majících za cíl určit hranici mezi Ruskem a Čínou prováděných centrální vládou RF. V roce 1991 byla podepsána zmíněná rusko-čínská dohoda o hranici mezi Sovětským svazem a ČLR, podle které došlo k výměně území, přičemž Rusko se muselo vzdát území o trochu větší rozloze, než se musela vzdát Čína. Dva roky poté se představitelé Chabarovského kraje a Primorského kraje vyjádřili kriticky ke smlouvě uzavřené Moskvou. Guvernér Jevgenij Nazdratěnko protestoval proti smlouvě. Opíral se přitom o dopisy zástupců tří pohraničních distriktů směřovaných jemu a Nejvyššímu sovětu v Moskvě, který smlouvu ratifikoval. Dopisy vyjadřovaly obavu ze ztráty území. Sám Nazdratěnko pak napsal protestní dopis ministru zahraničních věcí Andreji Kozyrevovi a předsedovi Ruské delegace pro rozhovory o hranici Genriku Kirejevovi, v kterém varoval před ztrátou zemědělsky hodnotného území, která by mohla vést k pobouření obyvatelstva ruského Dálného Východu.⁴⁸

Dalším zpochybněním smlouvy bylo poukázání na její údajnou neústavnost. Vskutku Sovět Primorského kraje se v září 1993 vyjádřil proti

47 Sborník, s.117-125

48 Lukin Alexander: The Bear Watches The Dragon, s.168-169 (dále citováno jako The Bear Watches The Dragon)

smlouvě, protože měnila území Ruské federace, aniž by bylo vypsáno referendum, které právě Ústava vyžadovala. Námitka se dovolávala Ústavního soudu Ruské federace a federální vlády, které ji měli posoudit. Toto odvolání se však bylo ignorováno, protože v říjnu 1993 Moskva procházela hlubokou politickou krizí.

Administrativa krajů ruského Dálného východu se chopila poslední možnosti, jak oponovat Jelcinovi – zpochybnit soulad ratifikace smlouvy z února 1992 se státními zájmy Ruské federace.

Zákonodárny sbor Primorského kraje, Duma, nazval prezidentův dekret nekonzistentním se státními zájmy Ruska a porušujícím teritoriální, ekonomická a politická práva Primorského kraje jako člena Ruské federace. Na námitku chybějícího referenda o změně území Moskva odpověděla tím, že poukázala na to, že nešlo o tvorbu nové linie hranice, ale pouze o upřesnění té stávající linie hranice. Byla však vznesena také námitka, že smlouva byla ratifikována v únoru 1992 ruským Nejvyšším sovětem, přitom však podle ústavy měla být ratifikována Sjezdem lidových zástupců. Tato námitka byla technicky správná. Moskva však zůstala neústupná. V prosinci 1994 spory s centrem o smlouvě došly svého vrcholu. Ačkoli se Nazdratěnko neodvážil přímo kritizovat Jelcina, zákonodárny sbor Primorského kraje tak učinil.

Ke konci roku 1994 vznikl „Konzultativní výbor subjektů Ruské federace o mezinárodních a zahraničních ekonomických vazbách“. V tom je možno vidět určitý Nazdratěnkův úspěch. Vztahy mezi Moskvou a dotčenými kraji však nadále zůstaly napjaté, protože představitelé krajů vyzvali Moskvu k novému kolu vyjednávání s ČLR, které by mělo vydobýt zpět sporná území. Jelcinovi však nakonec došla trpělivost. V únoru 1996 Jelcin podepsal dekret „O opatřeních k uzavření demarkačních prací na východní části hranice“, takže explicitně ignoroval kritické hlasy z dotčeného kraje, protože tento dekret nařizoval krajům co nejdříve ukončit proces demarkace ve shodě se smlouvou z roku 1991. Dále dekret požadoval po administrativě krajů ruského Dálného východu, aby spolupracovala při přípravě rámcové dohody o společném ekonomickém využití území, která se měla předat ČLR.

V dubnu 1996 odjel na státní návštěvu do Pekingu Jelcin a pozval na ni i Nazdratěnka. Můžeme to chápat jako snahu Jelcina se s Nazdratěnkem smířit. Administrativa kraje před návštěvou vyjádřila ochotu k spolupráci s ČLR a

sblížení s ní, ale také vůli guvernéra bojovat nadále o sporná území.⁴⁹

Námítky kraje však neměli u Jelcina úspěch. 25.dubna byla v Pekingu podepsána deklarace, která se hlásila ke smlouvě z roku 1991 a zavazovala obě země dokončit demarkaci co nejrychleji. Již jenom z definice suverénního státu, tj. územní jednotky vykonávající vůči svému území a obyvatelstvu nejvyšší moc, vyplývá, že otázka delimitace hranice by měla být v popředí zájmu každého státu. V textu společné rusko-čínské deklarace z 25. dubna 1996 byla otázka vyjasnění průběhu hranice předsunuta před tak závažná témata jako byla sociálně-ekonomická spolupráce, postoj k separatistickým hnutím, zvýšení obchodního obratu, vědecko-technická spolupráce, otázka přítomnosti vojenských jednotek v příhraničních regionech⁵⁰.

Toto vyjasnění průběhu hranice se v textu smlouvy opíralo především o dvě předchozí smlouvy – Dohodu o sovětsko-čínské státní hranici na její východní části z 16.května 1991 a o Dohodu o rusko-čínské státní hranici na její západní části z 3.září 1994⁵¹. Obě země se zavázaly racionálně a spravedlivě řešit otázku průběhu hranice ve smyslu obou předchozích dohod. Přitom části území, které se měly stát součástí druhého státu, se měly stát společně hospodářsky využívanými. Obě země se zavázaly podporovat příhraniční a meziregionální svazky, které se tak měly stát výrazem dobrého sousedství, přátelství a vzájemné spolupráce.

Nazdratěnko se však nevzdal a snažil zařadit otázku hranice i na jednání Rady federace, nicméně po zjevném zásahu Kremlu k projednávání nedošlo. Dosáhl pouze diskuse o otázce v Bezpečnostním a obranném výboru Rady federace. Ve svém projevu varoval před dominovým efektem, který by mohlo ustoupení ČLR mít⁵². To vedlo 31.prosince 1996 k tomu, že Jelcin vyzval Nazdratěnka k dodržování celostátních ústavních norem a svá vyjádření týkající se zahraničních vztahů RF vždy konzultoval s ministerstvem zahraničních věcí RF. To bylo ve vztazích prezidenta RF ke krajevným gubernátorům něco nového, protože jinak jim Jelcin nikterak nebránil v činnosti. Svědčí to tak o tom, že Jelcin byl s Nazdratěnkovým chováním velice nespokojen. Pro další vývoj v devadesátých letech pak už bylo

49 The Bear Watches The Dragon, s.175

50 Sborník, s. 333-337

51 Sborník, s. 275-277

52 The Bear Watches The Dragon, s.175

charakteristické, že se jednak názory regionů nebraly v potaz, jednak se intenzita projevů regionů týkajících se určování průběhu hranice výrazně snížila. Federální centrum tak dosáhlo vítězství nad dálněvýchodními regiony.

Dalším prostředkem vymezování se dálněvýchodních regionů vůči centru byla otázka imigrace na ruský Dálný východ, kterou pojednám v následujícím oddílu.

4.4 Čínská imigrace

Otázka čínské imigrace do Ruska úzce souvisí s uvolněním napětí na společné hranici a jejím částečným otevřením pro průchod občanů ČLR a Ruské federace oběma směry. Zkusme se nyní zabývat otázkou, jestli hrozby mnohých politických myslitelů a činitelů politiky v Rusku, speciálně na ruském Dálném východě, jsou podloženy nějakou věcnou skutečností, zda existuje reálně nějaké „žluté nebezpečí“, tj. hrozba rozšíření území ČLR demografickou expanzí.

Hrozby těchto myslitelů a činitelů nám předstírají temnou budoucnost ruského Dálného východu, který by měl být v relativně blízké budoucnosti zaplaven čínskými imigranty. Ruský Dálný východ by tak mohl přestat být ruským, co se týče příslušnosti většiny jeho obyvatelstva k ruské státní identitě. Jedna z nejkrajnějších vizí dokonce podezírá čínskou vládu z úmyslného podporování vystěhovalectví čínských občanů hlavně do oblastí, které byly kdysi čínské a které byly odtrženy od Číny především v 19. století na základě dohod, které byly uzavřeny za nerovných podmínek. Otázka čínské imigrace tak může úzce souviset s pojednávanou hraniční otázkou, která má přirozeně vazby i na velice dávnou minulost.

Vraťme se však k původní otázce po reálnosti těchto hrozeb. Přeformulujme otázku takto: existuje ve stavu ruského Dálného východu určitý náznak vývoje této oblasti ve smyslu předložených vizí politických myslitelů a reálných politiků?

Nejsnadnější řešením předložené otázky je podívat se na současný stav ruského Dálného východu po etnické stránce. Budeme tak především analyzovat statistická data týkající se ruského Dálného východu a etnické příslušnosti jeho obyvatel.

Při tomto statistickém zkoumání však narazíme na obtíže. Západní

sovětologové svého času měli obrovské problémy dobrat se statistických dat týkajících ze Sovětského svazu před jeho rozpadem. Bylo to způsobeno jednak bytostnou netransparentností tohoto státu a jednak skutečností, že samotné statistické a plánovací instituce Sovětského svazu si musely pomáhat statistickými daty západních pozorovatelů. Na západ se tak výsledky skutečných statistických šetření dostávaly sporadicky a sovětologové tak spíše museli odhadovat parametry Sovětského svazu a jeho obyvatelstva. Zavedením glasnosti a ještě více po pádu Sovětského svazu došlo k jistému zprůhlednění fakticity nového ruského státu, přesto však statistická zkoumání vyprodukovaná ruskými státními institucemi nejsou srovnatelná s obdobnými šetřeními západních institucí. Výsledky jejich šetření jsou často rozporuplné a ovlivněné nevhodnými statistickými metodami.

Námi požadovaná statistická data, např. množství občanů ČLR na ruském Dálném východě, jsou často ve vzájemném konfliktu na základě toho, jestli je vydala ruská či západní instituce, a dále na základě toho jaká je afiliace toho kterého autora.

Tak například Charles E. Ziegler především na základě senzačních zpráv z ruských novin odhadl v roce 1994 počet ilegálních čínských přistěhovalců na ruském Dálném východě mezi 300 tisíci a jedním milionem⁵³. Charles Moltz odhadl v roce 1995 počet ilegálních přistěhovalců mezi 200 tisíci a dvěma miliony⁵⁴.

Někteří ruští analytici dosáhli umírněnějších odhadů, Irina Komisionová odhadla počet přistěhovalců na 18 900 v první polovině roku 1995. Toto číslo se však týká ale přistěhovalců legální cestou. Hlava Pacifického hraničního distriktu odhaduje počet nelegálních přistěhovalců v Primorském kraji v roce 1994 na více jak 50 tisíc, na území celého ruského Dálného východu se toto číslo dostalo až na 150 tisíc⁵⁵. Počty cizích pracovníků v Rusku oficiálně přiznávané Federální migrační službou jsou takové, že z 129 tisíc pracovníků majících v roce 1994 zaměstnání v Ruské federaci bylo 20 300 Číňanů, v roce

53 Ziegler Charles E.: Russia in the Asia-Pacific: a major power or minor participant?, Asian Survey, vol. 34, no. 6, June 1994, pp. 529-444, p.537, citováno Kuhrt Natasha: Russian Policy towards China and Japan, The El'tsin and Putin periods, s.41

54 Moltz James Clay: Regional tensions in the Russo-Chinese rapprochement, Asian Survey, vol. 35, no. 6, June 1995, pp. 511-528, p.521, citováno v Kuhrt Natasha: Russian Policy towards China and Japan, The El'tsin and Putin periods, s.41

55 Russian Policy towards China and Japan, s.412

1995 to bylo 26 500 Číňanů z celkového počtu 281 000⁵⁶.

Grigorij Javlinskij, člen politické strany Jabloko, odhadoval, že počet ilegálních čínských přistěhovalců v Ruské federaci je 5 milionů. Jelcinův poradce Emil Pain vyslovil pochybnosti o přítomnosti dvou milionů Číňanů na ruském Dálném východě, protože takové množství by bylo v pětimilionové populaci zřejmé. Nicméně Pain vyjádřil určité znepokojení nad růstem počtu čínských imigrantů na ruském Dálném východě, protože tento počet se vzrostl z 50 tisíc a 80 tisíc v roce 1992 a 1993 na 200 tisíc v roce 1997.⁵⁷

Zkusme se nyní podívat na jiný západní zdroj. Elisabeth Wishnick uvádí, že podle dat Ústavu ekonomického výzkumu v Chabarovsku dokonce i na vrcholu přílivu čínských pracovníků bylo na ruském Dálném východě legálně zaměstnáno 50 – 80 tisíc čínských občanů, což je řádově níže než některé široce rozšířené odhady⁵⁸. Co se týká nelegálních dělníků, tak Wishnick uvádí číslo 2 870 v roce 1997 v celém Primorském kraji a 124 ve stejném roce v Chabarovském kraji.⁵⁹

Zkusme nyní na problematiku početnosti nahlédnout prizmatem poskytnutým Gel'brasem. Gel'bras přiznává⁶⁰, že přehnané odhady početnosti čínského etnika v Ruské federaci a obzvláště na ruském Dálném východě jsou způsobeny objektivními příčinami. V první řadě počet Číňanů podléhal fluktuacím, protože část z nich prý periodicky navštěvovala mateřskou zemi. Navíc se po událostech 17.srpna 1998, kdy propukla v Ruské federaci ekonomická krize, část Číňanů vrátila domů. Přistupuje k tomu i faktor neochoty čínského obyvatelstva ruského Dálného východu se nechat započítat, odpovědět na otázky statistického šetření. To souvisí z obavy Číňanů z persekuce ze strany ruských úřadů. Dalším faktorem je také skutečnost, že jenom část Číňanů při příjezdu projde řádnou registrací, úřední dokumenty získají různými nelegálními cestami, např. uplácením úředníků.

Tyto všechny faktory dohromady mohou způsobit, že případná statistická šetření mohly počet Číňanů jenom podhodnotit. To však představovalo

56 Vněšnjaia trudovaja migracija – čislenost' inostrannyh graždan privlekajemych na rabotu v Rossiji v 1994 g, in Statističeskij Ježegodnik, 1994, citováno v Kuhrt Natasha: Russian Policy towards China and Japan, The El'tsin and Putin periods, s. 41

57 Russian Policy towards China and Japan, s.41-42

58 Wishnick Elisabeth: Russia and China: Brothers again?, s.809

59 Wishnick Elisabeth: The Regional Dynamic in Russia's Asia Policy in the 1990s, s.297 In: Thornton, Ziegler(ed.): Russia's Far East: A Region at Risk

60 Gelbras Vilija: Kitajskaja realnost' Rossii, s.27-44 (dále citováno jako Kitajskaja realnost' Rossii)

výborný argument pro nacionalistické politiky nejen na ruském Dálném východě, ale i pro některé moskevské politiky. Objevili se totiž odhady, že Číňanů je na ruském Dálném východě až 6 milionů. Gel'bras to však logicky vyvrací poukazem na skutečnost, že všeho obyvatelstva ruského Dálného východu a východní Sibiře není více než 8 milionů. A uvedený počet čínských imigrantů by tak musel být patrný ve všech oblastech života této oblasti. Tak tomu však není.

Dalším Gel'brasovým protiargumentem je analýza dosažitelných statistických dat týkajících se počtu překročení rusko-čínské hranice, které by nikdy nemohly dát důvod k existenci milionového čínského obyvatelstva na ruském Dálném východě.

Gel'bras přiznává, že co se týče relativního přírůstku čínského obyvatelstva ruského Dálného východu, tak zde oproti osmdesátým létům došlo k několikanásobnému zvýšení počtu obyvatelstva. Důvodem však nebylo dramatický přírůstek v absolutních číslech, ale skutečnost, že počet čínského obyvatelstva v řečených osmdesátých letech byl zanedbatelný. Jak již však bylo řečeno, podle Gel'brase není však možné mluvit o tiché čínské expanzi na ruský Dálný východ.

Michail Alexejev cituje Viktora Larina, který provedl průzkum tisku ohledně údajné migrace Číňanů na ruský Dálný východ. Viktor Larin, ředitel Ústavu historie ve Vladivostoku napočítal v letech 1993-1995 v místním a celostátním tisku více než 150 článků, v kterých různí autoři popisovali „žluté nebezpečí“ jako součást čínských plánů rozšířit své území. Některé články dokonce udávaly, že v letech 1993 a 1994 se až 150 tisíc ilegálních imigrantů usídlilo jenom v Primorském kraji, z celkového počtu od 400 tisíc do dvou milionů čínských imigrantů na celém ruském Dálném východě.⁶¹

Jsem toho názoru, že zmíněná zveličená čísla čínské imigrace jsou způsobena tou skutečností, že ještě během osmdesátých let ruský Dálný východ byl od návštěv čínského obyvatelstva plně stíněn bezpečnostní politikou Moskvy. Když pak nastala éra relativní otevřenosti, devadesátá léta, pak přítomnost Číňanů na ruském Dálném východě byla obzvláště citlivě vnímána. Na vlně těchto obav z čínské mírové expanze pak mohl vystoupat

61 Alexejev Michail: Chinese Migration in the Russian Far East: Security Threats and Incentives for Cooperation in Primorskii Krai, s.319 In: Thornton, Ziegler(ed.): Russia's Far East: A Region at Risk (dále citováno jako Chinese Migration in the Russian Far East)

např. Jevgenij Nazdratěnko až do funkce guvernéra a dále využívat strachu obyvatelstva ruského Dálného východu. Tyto úzkostlivé pocity mohou být navíc posilovány tím, že ruský Dálný východ po pádu Sovětského svazu zažívá populační úpadek, především protože se mladí Rusové často stěhují do centrálních oblastí Ruské federace.

Alexejev analyzuje různé faktory, které mohly vést ke vzniku protičínského aktivismu na ruském Dálném východě. Jak bylo zmíněno skutečná čísla přítomnosti Číňanů na ruském Dálném východě jsou relativně nízká, nicméně tyto faktory mohly vést k rozšíření alarmujících názorů na čínský faktor na ruském Dálném východě.

Prvním faktorem, který Alexejev zmiňuje⁶², je skutečnost, že Číňané v Primorském kraji představují rasově odlišnou a jednoznačně identifikovatelnou minoritu s kulturou a historií, kterým místní slovanské obyvatelstvo vůbec nerozumí. A tato skutečnost dle mínění některých politiků nutně povede časem k násilné konfrontaci.

Druhým faktorem je vzestup oligarchické vlády v regionu vedené Nazdratěnkem, která vede ke konstrukci představy čínského etnika jako protivníků, konkurence, nežádoucích lidí a obětních beránků. Tomuto ještě nahrává dlouhá tradice ruské hranice, absence silných demokratických institucí, hraniční spor s Čínou a spor Nazdratěnka s federální vládou.

Třetím faktorem je vznik bezpečnostního dilematu, kdy na ruském Dálném východě vznikající kapsy čínského etnika měly mít tendenci k expanzi a naopak obklopující národnost, která této expanzi měla čelit, měla přistoupit k preventivním donucovacím akcím proti přeshraničním migrantům.

Čtvrtý faktor souvisí s třetím. Kapsy čínského obyvatelstva měly začít být ekonomicky prosperující, což vedlo k tomu, že obklopující obyvatelstvo žijící ve státě s ekonomikou rozvrácenou reformami začalo pociťovat závist.⁶³

Alexejev se však domnívá, že ruský Dálný východ má daleko k národnostním nepokojům. Alexejev odkazuje na studie, v kterých se tvrdí, že skrytá nepřátelství, etnický aktivismus zakořeněné v kulturních odlišnostech nevedly ke vzniku násilí mezi etniky. Dokládá to i vlastní studijní cestou na ruský Dálný východ, kdy viděl, že ruské obyvatelstvo žije v poklidu vedle

62 Chinese Migration in the Russian Far East, s.323

63 Chinese Migration in the Russian Far East, s.324

čínských imigrantů.⁶⁴

Dospěli jsme tak k poznání, že Moskva přestala brát ohled na stížnosti týkající se jí projednávané otázky hranice. Napříště se v těchto otázkách mělo dít vše podle Jelcinových plánů, bez jakékoliv ingerence z dotčených regionů. To souvisí s postupným upevňováním nového ruského státu a hlavně se ztrátou trpělivosti Kremlu vůči akcím lokálních elit.

Byla také probrána určitá slabina ruských regionálních protičínských politiků, která spočívala v tom, že jimi podávaná koncepce „žlutého nebezpečí“, čínské mírové expanze, se ukázala v devadesátých letech jako reálně nepodložená. Je však otázka, jestli ignorace požadavků lokálních politiků vůči Kremlu v otázce čínské imigrace byla způsobena právě touto reálnou nezakotveností jejich požadavků, kterou si Kreml mohl uvědomit, nebo jestli se spíše jednalo o zanedbávání hlasů méně významných a vzdálených regionů.

Postoj Kremlu k oběma otázkám mohl být také ovlivněn tím, že Kreml chtěl slyšet pouze to, co se mu hodilo pro jeho zahraniční politiku, která jak bylo již rozepsáno směřovala od normalizace vztahů s ČLR koncem osmdesátých let k velice dobrým vztahům „dobrého sousedství“, „vzájemné výhodnosti“ a „strategického partnerství“.

Shrneme-li závěry dosažené v této kapitole, tak dospějeme k závěru, že na jednu stranu rusko-čínské oficiální sbližování nebylo primárně motivováno ekonomickými zájmy, ačkoli jsme museli připustit, že prodej zbraní Číně mohl být poměrně důležitým faktorem pro sbližování. Nicméně celková výše vzájemného obchodu dávala tušit, že na prvních místech obchodních styků obou zemí figurovaly jiné země. Významnost prodeje zbraní ČLR pro ruské rozhodování tak mohla být především dána vlivností vojensko-průmyslového komplexu v Rusku.

Dále jsme ukázali s odkazy na zahraniční literaturu, že spolu související problémy demarkace hranice a čínské imigrace byly vyřešeny na pozadí bojů o vliv mezi centrem federace a regiony. Přitom v otázce čínské imigrace jsem prokázal, že umírněné odhady počtu čínských imigrantů nevedou ke vzniku obav ze „žlutého nebezpečí“, které se snažili prosazovat autoři velice nadsazených odhadů.

64 Chinese Migration in the Russian Far East, s.328

5 Ruští myslitelé o podobě rusko-čínských vztahů

Existuje celé kontinuum názorů na podobu rusko-čínských vztahů, na to jak by měly vypadat, jak by se je Moskva měla pokusit nastolit. Pro nás je velice užitečné je prozkoumat, protože nám může poodhalit motivy ruských vedoucích činitelů určujících z ruské strany podobu rusko-čínských vztahů. Podobně jako v Lukinově práci⁶⁵ rozdělím toto kontinuum na tři oddíly – zastánci přátelství s ČLR, zastánci vyrovnané zahraniční politiky vůči ČLR a členové skupiny pojmající ČLR jako hrozbu Ruské federaci. V tomto oddílu se budu snažit rozhodnout, která ze zmíněných skupin má nejbližší ke skutečnému kurzu Ruské federace ve vztazích s ČLR.

5.1 Zastánci přátelských vztahů s ČLR

Část politických myslitelů se otevřeně hlásila ke komunistickým myšlenkám. Můžeme v tom vidět konzervativismus části ruských vědců, kteří se odmítli po pádu komunismu v Rusku přizpůsobit dovezeným západním hodnotám a myšlenkovým rámcům. Tito myslitelé jako hlavní důvod přátelství uvádějí komunistickou ideologii, s níž má Rusko bohaté zkušenosti, a právě těchto zkušeností by se pro budování přátelských vztahů s ČLR mělo využít.

V této skupině nalzáme Michaila Leont'jeviče Titarenka, Alexandra Jakovleva a Genadije Zjuganova.

Alexandr Jakovlev byl dlouholetým pracovníkem Ústavu Dálného východu, patřil k Rachmaninově skupině na IDV (Institut Dalněgo vostoka), která opustila kritický kurz vůči ČLR osmdesátých let a jejíž členové se v devadesátých letech stali zastánci užších rusko-čínských vztahů. Alexandr Jakovlev se domnívá, že Rusko a Čína by se měli stát přirozenými spojenci. Podle Jakovleva by tomu tak mělo být i přes zjevnou snahu Západu o zničení jeho soupeřů rozdělením a oslabením jednoho po druhém. Jakovlev říká, že mezi Čínou a Ruskem nikdy nebyla válka velkého rozsahu, což svědčí o jejich vzájemné přátelskosti. Navíc situace na světové politické scéně byla a je taková, že Rusko a Čína byly a jsou ohrožovány Západem a Japonskem. ČLR a RF se podle Jakovleva nacházejí na světové periferii, z které tyje Západ. ČLR

65 Bear Watches the Dragon, s. 219-250

přítom jako vůdci světového socialistického tábora přináležejí vůdčí úloha v boji proti tomuto stavu. Spojenectví mezi ČLR a RF je tak podle Jakovleva přirozené, navíc se můžou připojit další periferní země, např. Indie. Jakovlev připouští, že tento boj může být nazván třetí světovou válkou periferie proti kooperativní dominanci G-7⁶⁶.

Titarenko jako většina členů Rachmaninovy skupiny změnil názor na čínské reformy a v devadesátých letech je už jen obdivoval a zaobíral se otázkou, proč reformy v ČLR byly úspěšné a proč v Rusku reformy úspěšné nebyly. Přítom Titarenko pozitivně hodnotí skutečnost, že v ČLR zůstal kolektivní duch, který se nepodřídil kultu konzumu prosazovanému západními zeměmi.⁶⁷ Titarenko dokonce vidí v čínských zvláštních ekonomických zónách, které jsou ztělesněním úspěchu rozvíjející se Číny, vzor pro Rusko⁶⁸.

Titarenko si uvědomuje, že ČLR má ambice stát se světovou velmocí. K dosažení tohoto cíle však potřebuje spolupráci Ruska a Rusko by toho mělo využít. Nicméně Titarenko varuje před přílišným podvolováním se Číně. Rusko musí ČLR pomáhat jen do té míry, nakolik je to pro Rusko výhodné⁶⁹.

Titarenko rozpracovává smělou koncepci budoucí ekonomické spolupráce Ruska a Číny, která by měla využívat především demografického a surovinového gradientu, který existuje napříč ruskou-čínskou hranicí a který zakládá přirozenou komplementaritu ekonomik obou zemí.

Genadij Zjuganov, šéf Komunistické strany Ruské federace, čerpal z myšlenek Titarenka a Jakovleva. Zjuganov staví do protikladu koncept OSN „udržitelného vývoje“ a kultu konzumu, který panuje v rozvinutých zemích Západu. Podle Zjuganova⁷⁰ je udržitelný vývoj myslitelný jenom tehdy, když se zbavíme kultu konzumu po kvalitativní změně převládajících forem výroby a spotřeby tím, že vytvoříme veliký sociální sektor regulovaný státem a vedený většinou pracujících lidí. Zjuganov používá distinkci bohatý severchudý jih, přítom však má za to, že Rusko by se mělo připojit k chudému jihu. Přítom ČLR jako země, která se ve dvou dekadách stane světovou mocností, je ruským přirozeným přítelem. Za demografické problémy na ruském Dálném

66 Bear Watches the Dragon, s. 219-221

67 Bear Watches the Dragon, s. 203-206

68 Titarenko, Michail Leont'jevič : Rossija i vostočnaja Azija, s.142 (dále citováno jako Rossija i vostočnaja Azija)

69 Rossija i vostočnaja Azija, s. 154

70 Bear Watches the Dragon, s. 223-224

východě podle Zjuganova může Moskva, ne Čína. Spojenectví mezi ČLR a RF je dále determinováno podle Zjuganova společným dějinným osudem. V roce 1995 Zjuganov navštívil Peking a vyjádřil veliký obdiv k čínským reformám. V otázce zásahu na náměstí Nebeského klidu se stavěl na stranu čínské vlády, protože té se podařilo zastavit dominový efekt pádu režimů z Berlína až do Peking. Kdyby padl i Peking, tak by nastal nepředstavitelný chaos, který by ohrozil celý svět (dokonce i USA), protože miliardové obyvatelstvo by najednou nebylo ovládáno. Zjuganov si také všímá problémů ruského Dálného východu. Jeho nepříznivou demografickou situaci podle Zjuganova nezavinil Peking, ale Moskva provedenými reformami.

Jistí experti se domnívají, že spojenectví s ČLR je nevyhnutelné ne z ideologických důvodů, ale z důvodů geopolitických. ČLR a Ruská federace jsou státy, které ovládají velkou část Euroasie, takže jejich společným osudem je spolupráce. Ve smyslu Lukinovy knihy budeme tuto skupinu nazývat geopolitiky a nekomunistickými nacionalisty. Podrobněji rozeberu myšlenky dvou z nich, Alexeje Mitrofanova a Morozova, v následujících odstavcích.

Alexej Mitrofanov byl členem LDPR, v letech 1993-1995 byl předsedou výboru Státní dumy pro zahraniční záležitosti, v letech 1995-1999 byl předsedou výboru Státní dumy pro geopolitiku.

Alexej Mitrofanov se domníval, že soupeření mezi Východem a Západem bude nahrazeno bipolaritou mezi Eurasií a Severní Amerikou. Mitrofanovova strategie Ruska v nové epoše má být taková, že bude směřovat proti vlivu USA a Západní Evropy ve světové politice. Prostředkem k tomuto cíli má být spojenectví Ruska hlavně s Čínou. V budoucím spojenectví však nevyklučuje ani země jako Indie a dokonce Japonsko⁷¹.

Mitrofanovův pohled na historii je určen tímto prizmatem. Mitrofanov vyjadřuje obdiv k J.V. Stalinovi a Mao Ce-tungovi, velkému kormidelníkovi, protože za vlády těchto panovalo mezi ČLR a SSSR spojenectví nasměřované hlavně proti Americe⁷². Roztržku mezi oběma státy v šedesátých letech hodnotí jako produkt kremelských byrokratů, kteří odmítli po smrti Stalina předat úděl vůdce světového socialismu Maovi.

Na počátku osmdesátých let si Leonid Brežněv všiml veliké

71 Bear Watches The Dragon, s.225-226

72 Mitrofanov: Šagi novoj geopolitiky, s.209 (dále citováno Šagi novoj geopolitiky)

pragmatickosti ČLR, která spočívala v tom, že na jednu stranu obchodovala s USA, aby se zvedl materiální blahobyt ČLR, na druhou stranu však jistým způsobem udržovali při životě Maovu a Stalinovu myšlenku boje s americkým hegemonizmem⁷³.

Proč však Mitrofanov stojí o spojenectví s ČLR proti USA? Mitrofanov má za to, že Spojené státy v aréně světové politiky chovají podle hesla „rozděl a panuj“. Tyto snahy USA podle Mitrofanova byly v případě SSSR úspěšné, protože vedly k rozpadu SSSR. Podle Mitrofanova však toto nebezpečí hrozí i ČLR.

Mitrofanov také přiznává, že v nynějším rusko-čínském spojenectví bude na rozdíl od padesátých let ČLR tím významnějším partnerem. Uvědomuje si, že ČLR prochází bouřlivým hospodářským vývojem, který však musí být podpořen i rozvojem vojenským. ČLR totiž už vede s USA ekonomické války a v roce 1996, v čase prezidentských voleb na Tchaj-wanu, byla ČLR dokonce pod nátlakem námořní moci Spojených států během manévrů v Jihočínském moři. ČLR tak potřebuje zbraně, které by se vyrovnaly moderním zbraním USA. Rusko má však možnost takové zbraně ČLR vyrobit a prodat. Přitom růst moci ČLR je v zájmu Ruska, protože tento růst povede k oslabení hegemonie USA⁷⁴.

Dále Rusko má přenechat ČLR vliv v Mongolsku, Turkestánu a jižním Kazachstánu. Ponechání Mongolska má uspokojit obavy ČLR o severní hranici. V případě Turkestánu a jižního Kazachstánu přinese vliv ČLR Rusku dvě výhody - ČLR tak vnese do Střední Asie stabilitu, která je i v zájmu Ruska, a jaderné rakety ČLR pak dosáhnou svým dostřelem na západní Evropu. Tato skutečnost podle Mitrofanova povede k zeslabení vlivu západní Evropy ve světové politice a tím pádem povede i k narušení hegemonie USA ve světě⁷⁵.

Tolik k Mitrofanovovu pročínskému myšlení, nicméně Mitrofanov byl členem nacionalistické LDPR. Jak se toto jeho členství sneslo např. s realitou čínské imigrace?

Lukin k tomuto problematickému rysu Mitrofanova uvádí, že Mitrofanov je ve svých výrocích na téma Číny sám se sebou nekonzistentní. Nechal se prý

73 Šagi novoj geopolitiky, s.210

74 Šagi novoj geopolitiky, s.212

75 Šagi novoj geopolitiky, s.213

totiž také slyšet, že LDPR považuje za nutné zastavit čínskou etnickou agresi za použití tvrdých ekonomických, administrativních a vojenských prostředků. Mělo by se tím zabránit odtržení části Ruska na základě této etnické agrese.⁷⁶

E.F.Morozov se domnívá, že je nevyhnutelná třetí světová válka mezi dynamicky se rozvíjející Čínou a starou velmocí, USA, o dominanci v oblasti východní Asie. Válka podle Morozova nevypukne dříve než v roce 2025. Spojené státy si toto uvědomují a chtějí využít Rusko jako nárazníkovou zónu proti čínskému postupu v oblasti Tichého oceánu. Aby si zajistily tento stav věcí, snaží se získat Rusko pro systém kolektivní bezpečnosti „od Vladivostoku do Seattlu“ a také chtějí, aby Rusko drželo velké množství ozbrojených sil v blízkosti rusko-čínské hranice. Spojené státy se však postupně stávají slabšími, než je ČLR. Morozov tak vyzývá ke vstupu do vojensko-politické aliance s ČLR, protože Rusko by se mělo spojit s budoucím vítězem třetí světové války. Dalším důvodem je geopolitická a geostrategická blízkost obou zemí společně s jistou mírou ideologické příbuznosti (v minulosti) a skutečnost, že ekonomiky Ruska a ČLR ve strukturálním smyslu utvářejí jednotný komplex⁷⁷.

Morozov uvádí, že pokud bude Rusko proamerické, pak to může ČLR donutit k anexi ruského Dálného východu a Sibíře. Naopak aliance Ruska s ČLR, která je pro jakoukoliv zodpovědnou ruskou vládu nevyhnutelná, zajistí Ruské federaci teritoriální integritu.

Obrana úzkých vztahů s ČLR nebyla doménou nacionalistů a komunistických sympatizantů. Existují také ruští liberálové, kteří se domnívali, že Rusko potřebuje Čínu jako přítele. Jistě může se jako problematické, že vyznavači liberálních hodnot mají kladný vztah ke státu, který trvale potlačuje liberální výdobytky, což bylo smutně dokázáno především událostmi na náměstí Nebeského klidu. Dle mého názoru chtějí tito liberálové přátelské vztahy s ČLR, protože prosperita Ruska vyplývající ze spolupráce ČLR a Ruské federace umožní pozdvihnutí se mas na vyšší úroveň, na které bude snadnější šířit myšlenky liberalismu.

Deljusin je liberál, který se domnívá, že je možné být spojenci ČLR, protože Čínu ruské území nezajímá. Podle něj běžného Číňana nezajímají

76 Bear Watches The Dragon, s.227

77 Bear Watches The Dragon, s. 227

globální otázky, není se tedy třeba čehokoliv ze strany ČLR obávat. Řadového Číňana zajímá pouze klid pro práci na vlastním políčku, nemá zájem o mocenskou politiku. Dále uvádí, že většina Číňanů nemá tušení o hraničním sporu, který mnozí v Rusku považují za nejspornější otázku vzájemných vztahů. Deljusin připouští, že existují jistí zlomyslníci, kteří se snaží rozpoutat hraniční spor. Zahraniční politika je však naštěstí řízena lidmi jako jsou Boris Jelcin a Ťiang Ce-min, kteří usilují o přátelské vztahy. Podle Deljusina Rusko a Čína zanechaly hádek o hranici a své nynější vztahy budují na ekonomickém základě. Budoucnost pro obě země podle Deljusina rozhodně není temná⁷⁸.

Dalším liberálem s pozitivním vztahem k ČLR je Michail Nosov, zástupce Ústavu Spojených států a Kanady Ruské akademie věd. Nosov si uvědomuje problémy s nelegální čínskou imigrací na ruský Dálný východ, zločinností imigrantů, pašováním a další problémy, nicméně však nabádá k tomu, aby centrem zavedená imigrační opatření byla podřízena zájmům ekonomického rozvoje hraničních regionů Ruska. Nosov dokonce říká, že příliv imigrantů, pokud je řízen a není živelný, je pro Rusko přínosný. Nosov uvádí příklad USA, kde existují čínské čtvrti, které nenarušují teritoriální integritu státu a které nevedou ke zřízení etnické autonomie. Hrozba odtržení části území, na němž žije mnoho čínských imigrantů, je podle něj zanedbatelná, protože demarkace hranice již byla završena. Navíc obě strany mají zájem na rozvoji bilaterálních vztahů a zajištění stability v hraničních oblastech⁷⁹.

Mám-li okomentovat první skupinu zastánců přátelských vztahů s ČLR, jak jsem ji definoval, pak docházím k závěru, že motiv ideologické blízkosti nemohl být v devadesátých letech určující pro vývoj vzájemných vztahů. Vzájemný pocit sounáležitosti obou států, co se týče zdůvodnění jejich společenského zřízení, bych viděl nejpozději v době před rozpadem Sovětského svazu. Tvrzení některých autorů, že takováto společná historická zkušenost s komunismem podmiňuje dobré vztahy i v následujících dekádách se mi zdá do určité míry umělé. Jeví se mi to však jako užitečný argumentační krok pro dotyčné myslitele při rozpracovávání jejich myšlenek.

78 Bear Watches The Dragon, s. 228

79 Bear Watches The Dragon, s. 228-229

Pokud nyní vezmeme v potaz druhou skupinu zastánců přátelských vztahů Ruska a Číny, nekomunistické geopolitiky a nacionalisty, pak konkrétně pro devadesátá léta se mi jejich argumentace zdá neplatnou, protože, jak bylo výše řečeno (oddíle Devadesátá léta), pro rusko-čínské vztahy bylo charakteristické nevystupování do explicitní opozice vůči Spojeným státům, Západní Evropě. Obě země se v devadesátých letech snažily především využívat vzájemné vztahy jako manévrovací prostor pro získávání ústupků od Spojených států a západní Evropy.

5.2 Zastánci rovnováhy sil

Jedná se o skupinu akademiků a politiků, kteří pozitivně hodnotí čínské reformy, nicméně by byli rádi, aby Rusko mělo vyrovnanou zahraniční politiku, která by měla úzký vztah k Západu i ČLR a jiným asijským zemím. Rusko by mělo těžit z toho, že je jakýmsi mostem mezi Východem a Západem. Tato skupina podle mě měla nejbližší k oficiálnímu stanovisku ruské administrativy k podobě rusko-čínských vztahů. Do této skupiny řadím především Jevgenije Bažanova a Konstantina Sorokina, o kterých napíšu několik odstavců, abychom se mohli blíže seznámit s pro nás nejdůležitějšími myšlenkami pojednávané skupiny.

Jevgenij Bažanov nejdříve charakterizuje geopolitickou situaci ČLR ve světě a poté se snaží přijít na neoptimálnější strategii pro Ruskou federaci v mezinárodních vztazích. Podle Bažanova současná Čína čelí řadě výzev. První z nich je vlna rozšiřování NATO a možnost vzniku spojenectví mezi USA a Japonskem. Peking dříve vycházel z existence rovnováhy mezi SSSR a USA, v rámci které řídil svoji zahraniční politiku. Po pádu Sovětského svazu však musí čelit hegemonii USA. Podle Bažanova se tuto situaci snažil Peking řešit spoluprací se zeměmi „třetího světa“, nicméně tyto se nebyly schopné přizpůsobit dominanci Západu v moderních technologiích. Jejich vliv tak upadl. Zástupci ČLR si uvědomují, že přijde čas, kdy se jim podaří dohonit USA ekonomicky i vojensky, ale do té doby se ČLR bude muset přizpůsobovat politice Západu. Cestu ČLR k roli světové supervelmoci vidí Bažanov přes dvě etapy. První je období získání dominance v regionu východní Asie, druhým krokem je dosažení role vedoucího hráče v záležitostech ostatních

světových regionů za použití zdrojů východní Asie⁸⁰.

Velmocenská politika ČLR podle Bažanova přitom nemusí být nepřátelská USA, protože USA jsou zdrojem kapitálu, technologií a informačních zdrojů a zároveň určitým garantem stability mezinárodního systému. Pro ČLR však bude výhodné převést stávající jednapolární světový politický systém na systém mnohopolární. K přechodu k jinému systému mezinárodních vztahů však podle Bažanova bude třeba spoluúčasti i jiných velkých zemí, nejen ČLR.

Jaká však je pozice Ruska v plánu mezinárodní politiky ČLR?

Bažanov tvrdí, že Rusko může být nápomocno zavedení mnohopolárnosti v mezinárodních vztazích. Bažanov však říká, že to nestačí. Cesta k mnohopolárnímu světu povede skrze Evropu, kde mají USA silné pozice. Bažanov tvrdí, že ČLR se nevidí jako vůdčí síla takového mezinárodního uspořádání. Vůdčí roli by spíše měla převzít Evropa. Přitom však Bažanov neustále zdůrazňuje, že spolupráce s USA je pro Čínu velice důležitá⁸¹.

Bažanov provádí klasifikaci vztahů mezi státy na spojenecké, předspojenecké, normální, nenormální a nepřátelské. Podle Bažanova se čínští analytici domnívají, že se vztahy mezi ČLR a Ruskou federací dají zařadit mezi předspojenecké, tedy velmi dobré. Přitom Bažanov zvažuje, že v případě napadení, obklíčení nebo blokády ČLR Spojenými státy se vztah s Ruskem změní v spojenecký⁸².

Rozvoj mnohopolárnosti však musí začít ve východní Asii, zlepšením vztahů se sousedy. Čína je ale kvůli své pohnuté historii velice nedůvěřivá. Bažanov tvrdí, že případný systém kolektivní bezpečnosti ve východní Asii by mohl vést k obavě Číny z dominance tohoto systému nad ní. Bažanov tak vidí první nadějný krok ve směru zavedení nějakého mezistátního společenství ve zřízení Šanghajské organizace spolupráce⁸³.

Dále Bažanov vidí situaci ve východní Asii pro samotné Rusko pesimisticky, protože v regionu Tichého oceánu hrají důležitější roli tři velmoci – Čína, Japonsko a Spojené státy. V zájmu Ruska je však zabránit možné militarizaci Japonska a ČLR, protože jestli v současnosti Rusko v této

80 Bažanov: Kitaj: ot sredinnoj imperii do sverchderžavy XXI veka, s.337-339 (dále citováno jako Kitaj: ot sredinnoj imperii do sverchderžavy XXI veka)

81 Kitaj: ot sredinnoj imperii do sverchderžavy XXI veka, s.340-341

82 Kitaj: ot sredinnoj imperii do sverchderžavy XXI veka, s.346

83 Kitaj: ot sredinnoj imperii do sverchderžavy XXI veka, s.347

oblasti hraje malou roli, pak by se v případě vzrůstu mocenského potenciálu obou zemí tento rozdíl ještě zvětšil. Možný konflikt by také znemožnil zavedení stabilního mnohopolárního světa. V zájmu Ruska je neprovokovat spory mezi oněmi třemi státy, aby nedošlo k závodům ve zbrojení, v kterých by Rusko nemohlo držet krok. Stejně tak je v zájmu Ruska bránit snahám Pekingu narušovat status quo v asijsko-tichooceánském regionu⁸⁴. Dále by se podle Bažanova nemělo vstupovat do protiamerických aliancí s ČLR nebo Indií, protože v případě konfliktu by se Rusko stalo pouhým nástrojem v rukách jiných zemí.

Další spornou otázkou je Tchaj-wan. Na jednu stranu spory mezi ČLR a Tchaj-wanem mohou vést ke sporu s Washingtonem, což může podpořit zavedení mnohopolárního světa. Na druhou stranu však mohou vnést nestabilitu do oblasti východní Asie, která je pro Rusko prioritní. Rusko se tak podle Bažanova musí snažit mírnit konflikty mezi ČLR a Tchaj-wanem.

Co se týče problematiky demografické exploze na čínské straně hranice na Dálném východě, Bažanov předkládá dvě možnosti. Pokud se hranice uzavře, dojde k zaostávání ruského Dálného východu a nakonec k čínské invazi. Pokud se hranice ponechá otevřená, bude se povzbuzovat příliv nejen čínského kapitálu ale i pracovní síly, dojde k rozvoji ruského Dálného východu. Protože však budou země regionu těsně záviset na sobě, dojde k integraci, která podle Bažanova bude podobná té, která probíhá v Evropě⁸⁵.

Vyrovnanou politiku vůči ČLR a ostatním zemím upřednostňovala také Konstantin Sorokin. Podle Sorokina se ČLR snaží dosáhnout velmocenského postavení politikou otevřených dveří a expanzí za pomoci mírových prostředků, totiž produktovým, investičním a migračním pronikáním. Z toho vyplývají problémy na ruském Dálném východě. Problémem je především geopolitický gradient, málo průmyslu a lidí na ruské straně, avšak hodně surovin, na čínské straně je málo zdrojů, zatímco hodně lidí a průmyslu. Tento gradient přímo vyzývá čínskou stranu k expanzi. Sorokin nakonec tvrdí, že v případě, že oslabování Ruska bude pokračovat, tak se začne jevit reálnou možnost ponechání ruského Dálného východu a části Sibiře ČLR⁸⁶. Tento pesimistický odhad zrcadlí dobu, ve které byla publikace psána (1996).

84 Kitaj: ot sredinnoj imperii do sverchderžavy XXI veka, s.349-350

85 Bažanov: Sovremennyyj mir: izbrannyje trudy r, s.253

86 Sorokin: Geopolitika sovreměnosti, s.104-107 (dále citováno jako Geopolitika sovreměnosti)

Sorokin navrhuje určité řešení, které by Ruskou federaci mělo uchránit od ztráty Sibiře a Dálného východu. V první řadě se má dosáhnout harmonie v názorech na politickou orientaci napříč celou zemí, harmonie, která by se měla stát základem pro realizaci pružné, vybalancované a postupné vnější politiky, kterou Rusko potřebuje. Dále by se Rusko v mezinárodních vztazích mělo vyhnout idealismu, protože Rusko je na něj příliš slabé. Pro Rusko je vhodné pragmatické hledisko, které nezná bytostných přátel a nepřátel, které si je volí podle aktuálních podmínek na mezinárodní scéně⁸⁷. V oblasti Dálného východu se pro Rusko podle Sorokina nabízejí dvě možnosti: nepřístupná izolace a vybalancování.

Model nepřístupné izolace je charakteristický tím, že realizace tohoto modelu je podle Sorokina nejnadhnější, protože navržená opatření jsou jednoduchá a levná – zavedení hlídání hranic a zpřísnění pohraničního režimu; snížení stavu Tichooceánské flotily a pozemních vojsk za Uralem, zvýšení bojové připravenosti vojsk, která zbudou; modernizace jaderných zbraní za Uralem nebo navýšení stavu taktických jaderných zbraní za Uralem (za účelem zadržení silnějších konvenčních sil protivníka v oblasti); snížení růstu počtu obyvatelstva východní oblasti (za účelem dosažení menší potřeby rozvoje infrastruktury Dálného východu). Hlavní ideou tohoto modelu je zakonzervovat region a zdroje, dokud Rusko nebude schopno si je samo osvojit.

Podle Sorokina tento model přináší mnoho nevýhod – znemožnění hospodářského rozvoje Dálného východu; faktický odchod Ruska z tohoto regionu; nebezpečí omezení se v otázkách bezpečnosti na konečný prostředek, tj. jaderné zbraně; protesty sibiřského i dálnévýchodního obyvatelstva přinuceného ke způsobu existence podle přání centrálního Ruska⁸⁸.

Sorokin tak hledá východiska v druhém modelu, který můžeme nazvat model vybalancování. Tento model je otázkou dlouhodobé orientace zahraniční politiky Ruska, takže nepřinese okamžitě prokazatelné výsledky. Prováděním politiky, která bude udržovat stejnou vzdálenost od ostatních zemí, Rusko nedosáhne výrazných mezinárodních výsledků, nicméně může dosáhnout určité skromné role v interakcích států. Hlavními cíli takové

87 Geopolitika současnosti, s.107-108

88 Geopolitika současnosti, s.108

politiky je posílit ekonomicky a demograficky východní regiony. K tomu je vhodné se domluvit na spolupráci se zeměmi Střední Asie, které se začínají cítit ohroženy vzrůstající expanzivností ČLR. Provádění „balancování“ si Sorokin představuje tak, že Rusko se bude pohybovat mezi USA, ČLR, Japonskem a ASEAN, získávat výhody z rozporů mezi těmito⁸⁹.

Z rozvíjení obchodních styků s Čínou plynou podle Sorokina výhody – ekonomický růst Dálného východu a s tím související vzrůst přitažlivosti ruského Dálného východu pro ruské občany z centrálních oblastí. Nicméně obchod musí být regulován. Suroviny lze prodávat libovolně, ale zbraně, hlavní položka obchodu, je třeba prodávat uvážlivě. Jednak se mají prodávat hotové zbraně, ale ne technologie pro jejich výrobu, jednak se zbraně mají prodávat do té míry, aby RF byla v bezpečí⁹⁰.

Je třeba být také ostražitý vůči původu investic na ruském Dálném východě, protože převaha čínských investic by vedla k vázanosti Moskvy na Čínu. Podle Sorokina je tak třeba diverzifikovat zdroje investic do ekonomiky na ruském Dálném východě. Moskva by podle Sorokina dále měla zavést i opačný proces – investovat do zvláštních ekonomických zón v ČLR a tím si zavázat Čínu⁹¹.

5.3 Čína jak hrozba Rusku

Část myslitelů se domnívá, společně s početnými skupinami obyvatelstva, že Čína představuje pro ruský Dálný východ hrozbu demografické expanze. Mezi ně patří Alexandr Solženicyn, který při mnoha příležitostech kritizoval vládu za to, že dovolila pozvolnou sinifikaci ruského Dálného východu. Do této skupiny patří i Mjasnikov a Dmitrij Trenin, o kterých se rozeptejí v dalších odstavcích.

Zástupce ředitele Ústavu Dálného východu Mjasnikov na rozdíl od Rachmaninovy skupiny nezměnil pro pádu Sovětského svazu názory a pokračuje v hlásání místy až xenofobních tvrzení na adresu čínského obyvatelstva ruského Dálného východu. Mjasnikov uvádí, že toto obyvatelstvo se na některých částech území Ruské federace chová jako doma, protože toto území bylo ještě v 19.století čínským a bylo získáno od Číny

89 Geopolitika současnosti, s.109

90 Geopolitika současnosti, s.111

91 Geopolitika současnosti, s.112

nespravedlivými smlouvami⁹². Mjasnikovovo učení se stalo velice oblíbeným mezi přívrženci výše zmiňovaného guvernéra Nazdratěnka.

Jiní myslitelé si myslí, že příliv Číňanů by se měl využít k získání levné pracovní síly. Mezi tyto patří Dimitrij Trenin.

Trenin analyzuje postavení ruského Dálného východu mezi ostatními ruskými regiony. Osud Sibíře a ruského Dálného východu podle Trenina bude rozhodnut v 21.století. V postsovětské dekádě totiž pokračovalo snižování úrovně a snižování počtu obyvatelstva na ruském Dálném východě, které podle Trenina vede k odcizování se těchto oblastí od evropského Ruska. Tento stav věcí podle Trenina však může mít velice závažné mezinárodní důsledky⁹³.

Hlavním faktorem způsobujícím tento stav věcí na Dálném východě je vzestup ČLR a ekonomická a sociální krize na ruském Dálném východě. Trenin prezentuje poučnou tabulku, která vyjadřuje stále rostoucí ekonomický, sociální a populační gradient mezi oblastí ruského Dálného východu a oblastí Severovýchodní Číny⁹⁴:

	ruský Dálný východ	Severovýchodní Čína
Populace (miliony)	5	104
Hustota osídlení (na čtvereční km)	3,8	132
Růst populace(v tisících)	-40	1000
Růst regionálních HDP	-8,00%	13,00%

Tabulka 3: Demografický a hospodářský gradient ruském podle Trenina

Přirozeným důsledkem takového gradientu je imigrace občanů ČLR do Ruské federace, obzvláště na ruský Dálný východ. Omezit imigraci je podle Trenina nemožné, protože hranice je přes všechna opatření velice propustná. Vzrůst čínské migrace je také projevem obrovské míry korupce úředníků na ruském Dálném východě. Určitou alternativou k čínské migraci by byla podle Trenina migrace etnických Rusů ze Společenství nezávislých států a pobaltských států. Tato politika se však podle Trenina ukazuje nemožnou,

92 The Bear Watches the Dragon, s. 238-239

93 Trenin: The End of Euroasia, s. 208 (dále citováno jako The End of Euroasia)

94 The End of Euroasia, s. 216

protože samotné evropské Rusko zažívá úbytek obyvatelstva. Navíc lidé podle Trenina nemají žádné dostatečné stimuly pro stěhování se na ruský Dálný východ. Trenin tudíž navrhuje, že pro rozvoj ruského Dálného východu se bude třeba podívat po asijské, hlavně korejské a čínské, pracovní síle⁹⁵.

Příliv Číňanů však znamená podle Trenina problémy, především civilizační, protože interakce mezi Rusy a Číňany se rozrůstá velice pomalu. Číňané se navíc asimilují velice pomalu a neúplně. Kulturní rozdíly mezi nimi a Rusy zůstávají velice výrazné. Zkušenost vzájemné interakce obou národností vedla ke vzniku spíše smíšených pocitů, žádná z národností tak nestojí o důvěrnější vztah⁹⁶.

Podle Trenina Ruská federace musí přijmout odvážná a do budoucna hledící opatření, která budou znamenat odstřížení od minulosti. Tato opatření musí být nastavena tak, aby identifikovala ruskou potřebu pracovní síly, aby rozvinula podmínky najímání zaměstnanců, aby uvítala a naturalizovala asijské cizince. Výběr asijských cizinců však má být prováděn pečlivě tak, aby nedocházelo k přílišnému zastoupení jednoho etnika migrantů. Prakticky by se tak mělo povzbuzovat přistěhovalectví Vietnamců, Indů a jiných národností z asijsko-tichooceánské oblasti, aby se asianizace ruského Dálného východu nezvrhla v sinizaci.⁹⁷

Rusko bude muset podle Trenina přijmout kritéria pro přijímání cizinců, stanovit status cizince pobývajícího na svém území, zavést naturalizační postupy a rozvinout programy pro výuku cizinců ruskému jazyku a ruské kultuře. Podle Trenina to bude tvrdá práce, než se u přijatého cizince dosáhne přijetí do ruské společnosti a jeho loajality k hostitelské zemi. Podle Trenina bude taktéž muset být řešena otázka politické participace takto přijatých cizinců.

Jak si pak Trenin představuje podobu ruského Dálného východu, popř. Ruska jako takového? Podle Trenina výsledkem kontrolované migrace by neměl být americký tavící tyglík ani zmatek multikulturalismu. Místo toho by se měl dosáhnout model blížký Ruskému impériu a současnému francouzskému modelu, kdy by se naturalizovaní cizinci přijímali jako Rusové

95 The End of Euroasia, s. 217-218

96 The End of Euroasia, s. 219

97 The End of Euroasia, s. 219

s občanstvím definovaným neetnicky⁹⁸.

Treninův příspěvek, tak jak jsem ho interpretoval, se sice netýká přímo možné podoby vzájemných vztahů. Zařadil jsem ho do přehledu proto, abych ukázal, že problematika pojednaná v části problémy pododdíl imigrace, se odrazila i do rozsáhlejších děl politických myslitelů. Jak jsem však prokázal konfrontací literatury v části věnované migraci obyvatelstva, Treninovy obavy se ukázaly jako neopodstatněné, alespoň tedy pro devadesátá léta.

Jistá skupina myslitelů, zapadníci, se domnívá, že ČLR představuje hrozbu z jiných důvodů, než je masová čínská imigrace. Prvním je pokračující růst moci ČLR a druhým je nepořádek na jejím území způsobený reformami. Teoretický podklad zapadnické politiky poskytla skupina badatelů z Moskevského ústavu zahraničních vztahů. Podle nich pádem SSSR skončila bipolární epocha v mezinárodních vztazích, nenastoupila však epocha unipolární ani multipolární, protože idea pólů v sobě obsahuje soutěžení a vojensko-politickou konfrontaci a tato je neslučitelná se současnou provázanou světovou ekonomikou, protože každé ekonomické centrum má vlastní zájem na rozvíjení i jiných center. Svět se podle zapadníků rozdělil na rozvinutý střed a nerozvinutou periferii. Cílem ruské zahraniční politiky by měl být posun z periferie do centra. ČLR v současnosti soupeří s centrální mocností Japonskem, takže případné partnerství s Čínou by znamenalo pro Ruskou federaci překážku na její cestě do centra⁹⁹.

Myslím, že myšlenky těchto zapadníků se neukázaly relevantními pro jednání ruských politiků v devadesátých letech na poli rusko-čínských vztahů. Ruští politici by totiž ono centrum pravděpodobně viděli ztělesněné Spojenými státy, vůči kterým se chtěli právě do jisté míry vymezit. A pro toto vymezení potřebovali ukázat právě Spojeným státům, a vůbec Západu, že existuje určitá, i když ne tak mocná, alternativa k západní orientaci Ruska. Nejlepší alternativou se však ukázala Čína, která v budoucnosti jistě zažije obrovský vzestup. Tato alternativa se přitom nemusela během devadesátých let nějak vynikavě prezentovat, ale myslím, že samotná možnost rozvoje rusko-čínských vztahů i ve vzdálenější budoucnosti se mohla ve sledované období ukázat jako určitý vyjednávací nástroj vůči Západu.

98 The End of Euroasia, s. 219-220

99 The Bear Watches the Dragon, s. 241-242

Zajímavé jsou taktéž názory prvního premiéra Ruské federace Jegora Gajdara, který chtěl, aby se Rusko odstříhlo od své orientální minulosti a orientálního způsobu výroby a připojilo se k civilizovanému západnímu světu. Rusko se podle Gajdara nachází mezi demokratickým Západem a nedemokratickými Východem, z kterého především může přijít útok. Ozbrojené síly by tak měly hlídat hlavně východní hranici a už ne západní. Konkrétně u Číny vidí jako hlavní důvod dravosti již několikrát zmiňovaný geopolitický gradient.

Sergej Baburin obnovil ideu Ruska jako mostu mezi Západem a Východem. Ruska má chránit euroasijské obyvatele před tlaky jak ze Západu, který si podle Baburina nepřeje prosperitu a demokratizaci Ruska, a Východu představovaného především povstávající Čínou a islámským fundamentalismem¹⁰⁰.

Pozoruhodným je taktéž příspěvek Vladimira Žirinovského, který se domnívá, že ČLR je příliš pozápadněná, což má za následek obklíčení Ruské federace nepřátelskými zeměmi. Rusko má za největší nepřátele USA a ČLR, Žirinovskij taktéž často argumentuje hrozbou velikých teritoriálních požadavků ČLR. Nechal se například slyšet, že hranice bude z čínské strany probíhat Uralem, dále varoval před vzrůstající čínskou ekonomickou expanzí¹⁰¹.

Dospěli jsme k závěru, že partnerství Ruska a Číny mělo za cíl zabránění vzniku jednopólního světa vedeného Spojenými státy. Rusko a Čína se měly stát póly v mnohopólním světě, v kterém by Spojeným státům nenáleželo žádné výjimečné místo. Tento názor byl podle některých politologů zastoupen i mezi vlivnými elitami ruského státu¹⁰². Z našeho rozdělení na tři skupiny politických myslitelů se mi zdá právě prostřední skupina, zastánci vyrovnané politiky, jako nejvíce se hodící k reálné politice diplomacie Ruské federace.

Zmíněný názor o tom, že Rusko resp. Čína partnerství využívaly především jako čínskou resp. ruskou kartu při vyjednávání se západem, ke

100 The Bear Watches the Dragon, s. 247-248

101 The Bear Watches the Dragon, s. 248

102 Rangsimaporn Paradorn: Russian Elite Perceptions of the Russo-Chinese 'Strategic Partnership' (1996-2001), s.130 (dále citováno jako Russian Elite Perceptions)

kterému jsme dospěli po studiu historie vztahů v devadesátých letech a analýze faktorů, můžeme také nalézt v politologické literatuře. Rangsimaporn dokonce uvádí, že partnerství Ruské federace a ČLR nemělo žádnou hodnotu o sobě, mělo totiž hodnotu jenom ve vztahu k západní Evropě a Spojeným státům.¹⁰³

103 Russian Elite Perceptions, s.145

6 Závěr

Diplomová práce se pokusila shrnout vývoj rusko-čínských vztahů v devadesátých letech 20. století. Tento vývoj může být určující nejen pro budoucí vztahy Ruské federace a ČLR, ale může ovlivňovat podobu mezinárodní scény nejen v jihovýchodní Asii, ale budoucí vztahy v celém mezinárodním společenství.

První výzkumnou otázkou, otázkou kontinuity podoby rusko-čínských vztahů mezi Sovětským svazem a Ruskou federací v devadesátých letech, do určité míry vyřešila. K posouzení této otázky práce musela shrnout relevantní vývoj vzájemných vztahů od konce vzniku ČLR do vzniku Ruské federace.

Podoba vzájemných vztahů totiž nebyla v tomto více jak čtyřicet let trvajícím období konstantní. Sovětský svaz zprvu zastával roli toho zkušenějšího v partnerství dvou socialistických států, později s růstem mocenských ambicí ČLR došlo k zhoršení vztahů, protože Kremlu nadále chtěl určovat směr vývoje celosvětového komunistického hnutí. Změna přišla s nástupem Michaila Gorbačova, který vnesl mnoho změn do vnitřní i vnější politiky Sovětského svazu. Pokud máme zmínit konkrétní opatření, tak Sovětský svaz přerušil podporu invazi Vietnamu do Kambodži, snížil stav vojsk nasazených v Afganistánu, což byly hlavní požadavky Pekingu a odvelel svá vojska z Mongolska. Sovětský svaz po roce 1985, datu nástupu Michaila Gorbačova, dle mého názoru také snížil své prosazování se nejen na mocenském poli, ale i na poli ideologickém. Sovětský svaz uznal, že ČLR může dosáhnout komunismu svébytnou čínskou cestou, která se může odlišovat od cesty sovětské. Sovětský svaz tak opustil svou mesianistickou pozici jediného pravého šířitele myšlenek marxismu-leninismu a zkušenosti jejich realizace.

Po vzniku Ruské federace se po období trvající pouze několik měsíců ruští vrcholoví politici snažili co nejvíce integrovat do západního světa. Toto období v ruské politice Holzer příznačně nazývá jako dobu politiky atlantismu. Po neúspěchu ekonomických reforem musel odstoupit dosavadní premiér Gajdar a jeho ministr zahraničních věcí pružně změnil orientaci ruské zahraniční politiky.

Nové směřování ruské zahraniční politiky nese název euroasianismus, který vystihuje jeho základní rysy. Prioritním cílem napříště neměla být integrace do západního společenství, ale upevnění vlivu Ruské federace jak na území Společenství nezávislých států, tak na území bývalé sféry vlivu Sovětského svazu v Evropě.

V tom je však skryta částečná odpověď na naši otázku kontinuity sovětské, resp. ruské zahraniční politiky. Mesianismus jediného pravého šířitele marxismus-leninismu a zkušenosti jeho realizace po sovětském vzoru nahradil mesianismus euroasianismu. Tento mesianismus chápal Ruskou federaci jako jedinečný most mezi Evropou a Asií. Vidíme zde tedy určitou kontinuitu se Sovětským svazem do doby nástupu Michaila Gorbačova. S Michailem Gorbačovem však přišlo taktéž snížení ideologické intenzity, s kterou státní moc prosazovala podobu svého zřízení po celém světě. To však můžeme vidět i v období politiky euroasianismu, protože Ruská federace se určitě nesnažila za každou cenu šířit liberálně demokratické hodnoty do, z tohoto hlediska, heterogenních zemí, např. do ČLR. Jinak řečeno Ruská federace, podobně jako gorbačovovský Sovětský svaz, byla mnohem tolerantnější vůči jiným státním zřízením. Navíc, stejně jako Sovětský svaz Gorbačovovy éry, hledala Ruská federace možnost spolupráce se světem za účelem hospodářské prosperity. Požadavek spolupráce se však přímo vylučuje s přáními některých kremelských jestřábů, kteří požadovali rozšiřování vlivu Sovětského svazu, resp. Ruské federace, ve světě, tedy i vůči ČLR. Kontinuitu s Gorbačovovým Sovětským svazem je tak možno spatřovat i v tom, že tento se již nadále nesnažil využívat své hrubé síly k prosazování se ve světě. Prvotním motivem perestrojky byla totiž ekonomická přestavba socialismu, která by umožnila jeho přežití do 21.století. To se však ukázalo jako nemožné při napjatých vztazích prakticky se všemi významnými mocnostmi světa, včetně ČLR. Ruská federace pak v tomto navázala, protože jí prakticky vzhledem k nastolenému procesu liberalizace a demokratizace nic jiného nezbývalo.

Zkusme nyní shrnout odpověď na druhou výzkumnou otázku: byl pro vývoj rusko-čínských vztahů určující především ekonomický zájem, nebo zde přistupoval i nějaký jiný motiv?

V části nadepsané problémy jsem rozebral v podkapitola Úroveň

ekonomické spolupráce podobu obchodních vztahů obou zemí v devadesátých letech. Dospěl jsem přitom k nejednoznačnému výsledku.

Na jedné straně se úroveň vzájemného obchodu oproti počátku osmdesátých let neobyčejně pozdvihla, leč to bylo způsobené především tou skutečností, že v oné době byla jeho úroveň velice nízká, ne-li nulová.

Na druhé straně po celá devadesátá léta celkový úhrn vzájemného obchodu připadající na každý rok pohyboval kolem 6 miliard amerických dolarů a nevykazoval možnost budoucího mohutného nárůstu. Navíc Galenovič, Donaldson a Noggee píší o tom, že vzájemné obchody byly často poměrně nevýhodné pro Ruskou federaci. Oba dva zdroje zmiňují především skutečnost, že ČLR platila za ruské dodávky barterově, tj. zbožím nikoliv v tvrdé měně. Byly taktéž zmíněny Gelbrasovy názory na nedůvěru ČLR vůči Rusku v otázce dodávky energetických surovin.

Rusko-čínské ekonomické vztahy tak byly myslím důležité pro ruské politiky především v tom, čím ještě nebyly. Vyznačovaly se totiž obrovským potenciálem do budoucna, navíc představovaly prakticky jedinou možnost rozvoje ruského Dálného východu.

Proč tedy ruští politici stáli tolik o normalizaci vztahů s ČLR, když ekonomické zisky nakonec nebyly natolik veliké, aby to zdůvodnilo pozvolné oteplování vztahů?

Když nevidíme důvod spolupráce v ekonomice, základně, tak se musíme podívat do příslovečné nadstavby, politiky. I ruská prezidentská administrativa si uvědomovala pokulhávání ekonomických vztahů za vztahy politickými, jak jsme viděli vyjádřeno v Koncepti vnější politiky Ruské federace z roku 2000.

Když už jsem zmínil Koncepti vnější politiky Ruské federace, tak pokud ji shrneme společně s Konceptí národní bezpečnosti Ruské federace a zmiňovanými smlouvami a deklaracemi devadesátých let, tak dojdeme k důvodu normalizace a oteplování rusko-čínských vztahů odlišnému od motivu ekonomických zisků. Jedná se především o programovou snahu ruské zahraniční politiky stavit se proti jakémukoliv typu jednopólového charakteru mezinárodní scény, který by se s největší pravděpodobností opíral o jedinečné mocenské postavení Spojených států a jejich evropských spojenců. V této snaze se Ruská federace snaží spojit s dalším státem, který je také na periferii

a který má do budoucna obrovské ambice na mezinárodní scéně. Přitom, jak bylo v práci několikrát zmíněno, nešlo o výraznou opozici vůči západní Evropě a USA. Rusko i Čína se nesnažily vystoupit z mezinárodního společenství a vytvořit soběstačný blok. Místo toho se podle mého názoru oba státy snažily pouze používat vidinu vzniku mohutného euroasijského bloku jako nátlakového prostředku pro získávání ústupků od západní Evropy a Spojených států. Z tabulek v části věnované motivu ekonomické spolupráce, které shrnovaly objem vzájemného obchodu Ruska a Číny a celkový objem zahraničního obchodu Ruska, je zřejmé, že vzájemný obchod obou zemí nehrál tak významnou roli (s výjimkou obchodu se zbraněmi pro Rusko). Mnohem důležitější pro Rusko je obchod se zeměmi SNS a západními zeměmi. ČLR obdobně obchoduje především se západními zeměmi včetně Japonska. A právě na tomto poli obchodu se západními zeměmi se podle mého názoru snaží obě země dosáhnout co nejvýhodnějšího postavení pomocí přízraku vzniku mohutného euroasijského bloku.

Dalším důvodem spolupráce s ČLR je již diskutovaná problematika euroasijského charakteru Ruska jako takového. Tento předpokládá, že Ruská federace bude provozovat vůči ostatním mocnostem zbalancovanou politiku založenou na realistickém uvažování s tím, že Ruská federace má výlučný politický zájem vůči Společenství nezávislých států. O takto zbalancované, vyvážené politice se někdy také hovoří jako o politice rovných vzdáleností, tj. Ruská federace se nemá žádné mocnosti zavázat více než jiné mocnosti.

Bylo zmíněno, že smlouvy Ruské federace s ČLR na konci devadesátých let dosáhly úrovně dobrého sousedství, vzájemné výhodnosti. To však na druhou stranu není nic převratného, vezmeme-li v potaz, že toto je požadavek, který se má podle citovaných Koncepcí dosáhnout i vůči jiným státům. Já si myslím, že smlouvy je třeba brát jako tzv. soft law. Rusko-čínské smlouvy totiž hodně přislibují, nicméně konkrétní opatření neobsahují a neobsahují taktéž sankce za nesplnění závazků. Charakter soft law je charakteristický především pro politická prohlášení. Rusko-čínské smlouvy je tak třeba z velké části brát za ani ne tak právní dokumenty, jako spíše politické programy. Tyto smlouvy a deklarační prohlášení tak byly podle mého názoru na první pohled plny mocných slov, která měla za cíl ani ne tak konkrétní kroky, jako spíše se vykázat co největším množstvím společných zájmů obou zemí za účelem

navození zdání postupného utužování vzájemných vztahů s výhledem na možnost vytvoření mohutného euroasijského bloku, o kterém jsem psal v předchozích odstavcích.

Čestnou výjimkou z tohoto pravidla jsou demarkační smlouvy, které měly praktické důsledky a byly taktéž realizovány.

Dostali jsme se nyní k otázce hraniční, která úzce souvisí s problémem čínské imigrace do Ruské federace, hlavně na ruský Dálný východu. Tuto problematiku jsem pojednal v oddílu Problémy, podkapitola Hraniční otázka a Čínská imigrace. Problematika průchodu sporných hranic byla Moskvou úspěšně vyřešena často v přímém rozporu s lokálními představiteli, kteří otázku hranic často používali k tomu, aby získali voličstvo na základě konstrukce hrozby ztráty ruského území, za které naši předci prolévali krev. V podkapitole Čínská imigrace a bylo uvedeno několik statistických výsledků týkajících se počtu Číňanů na ruském Dálném východě, na základě kterých soudím, že ve sledované období rozhodně nedošlo k demografické expanzi ČLR na ruský Dálný východ. Pravděpodobně krom jiného skutečná početnost Číňanů na ruském Dálném východě vedla Moskvu ke spolupráci s ČLR, protože se pro devadesátá léta prokázala nepravdivost představy „žlutého nebezpečí“, tj. demografické a ekonomické expanze ČLR na ruský Dálný východ.

Zmíněné motivy pro rozhodování Moskvy můžeme vidět taktéž reflektované v myšlení osobností ruského politické myšlení. V práci jsem shrnul hlavní myšlenkové směry, které se angažovaly v ideovém rozpracování budoucí možné podoby rusko-čínských vztahů. Myslím, že to bylo užitečné, že toto přemýšlení pravděpodobně do určité míry reflektovala myšlenkové pochody prezidentské administrativy. Samozřejmě konkrétní implementace myšlenkových rámců se liší od myšlenkového chodu prezidenta a jeho administrativy. U Titarenka, Jakovleva a Zjuganova máme tedy motiv společné historické zkušenosti a bývalé ideologické spřízněnosti. U Mitrofanova a Morozova vidíme motiv obavy z dominance Spojených států ve světové politice. Umírněné hodnocení migrace a úvahy o její přínosnosti pro ruský Dálný východ vidíme u Nosova a Bažanova. S obavou z dominance jednoho státu souvisí požadavek rovnováhy v mezinárodních vztazích, pro který byli Bažanov a Sorokin. Podle mého názoru vyjadřovali oficiální

stanovisko k podobě rusko-čínských vztahů členové prostředního proudu pojednání v podkapitole Zastánci rovnováhy sil.

Ještě podotknu, že ve smlouvách a u ruských politologů vystupoval jeden společný prvek. Jednalo se o obavy z posilování náboženského fundamentalismu, speciálně islámského radikalismu, který měl údajně ohrožovat nejen společenský pořádek, ale i teritoriální integritu. Čína totiž řešila problematiku Sin-ťiangu a Rusko v devadesátých letech problematiku severokavkazského islamismu, speciálně Čečenska.

Tato společná starost Ruska a Číny mohla podporovat utužování vzájemných vztahů a byla taktéž přítomna u politických myslitelů napříč naším spektrem.

7 Seznam literatury

BAŽANOV, Jevgenij Petrovič. Kitaj: ot sredinnoj imperii do sverchderžavy XXI veka. Moskva : Izvestija, 2007. ISBN 5-206-00704-8

BAŽANOV, Jevgenij Petrovič. Sovremennyj mir: izbrannyje trudy. Moskva : Izvestija, 2004. ISBN 5-206-00634-3

BUSZYNSKI, Leszek: Russia and Northeast Asia: aspirations and reality. The Pacific Review, 2000, vol. 13, no. 3, s.399-420. ISSN 1470-1332

DOLGOV, C.I. (ed.). Bněšnjaja trgovlja Rossii na ruběže věkov. Moskva: Ekonomika, 2001. ISBN 5-282-02119-6

DONALDSON, Robert H., NOGEE, Joseph L. The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests. New York: M.E. Sharpe, Inc., 2009. ISBN 978-07656-2281-5

GALENOVIČ, Jurij M. Moskva-Pekin, Moskva-Tajbej. Moskva: Izografus, 2002. ISBN 5-94661-001-5

GALENOVIČ, Jurij M. Rossijsko-kitajskije otnošenija: (konec XIX – načalo XXI v.) Moskva: Institut Dal'nego Vostoka RAN, 2007. ISBN 5-8381-0071-0

GEL'BRAS, Vilia G. Kitajskaja real'nost' Rossii, Moskva: Muravej, 2001. ISBN 5-8463-0055-3

HOLZER, Jan. Politický systém Ruska: hledání státu. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. ISBN 80-85959-97-6

KARASIN, G.B. (ed.). Sbornik rossijsko-kitajskich dogovorov. 1949-1999 gg. Moskva: Terra -Sport, 1999. ISBN 5-93127-027-2

KUHRT, Natasha. Russian Policy towards China and Japan: The El'tsin and Putin periods. New York: Routledge, 2007. ISBN 0-203-37688-1

KVON, Li Jon. Vněšnjaja politika Rossii v 1990-e gody (problemy i tendencii), Moskva: Institut rossijskoj istorii RAN, 1999. ISBN5-8055-0026-4

LUKIN, Alexander. The Bear Watches the Dragon: Russia's Perception's of China and the Evolution of Russian-Chinese Relations Since the Eighteenth Century. New York: M.E. Sharpe, Inc., 2003. ISBN 0-7656-1025-6

MALIA, Martin. Sovětská tragédie: Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991. Přel. Pavel Vereš. Praha: Argo, 2004. Přel. z: The Soviet tragedy : a history of socialism in Russia, 1917-1991. ISBN 80-7203-566-5

MITROFANOV, A. V. Šagi novoj geopolitiky. Moskva : Izdatel'stvo "Russkij vestnik", 1997. ISBN 5-85346-018-8

PESKOV, Jurij Semenovič. SSSR-KNR: ot konfrontacii k partnerstvu. Moskva: Institut Dal'nego Vostoka, 2007. ISBN 5-8381-0044-3

RANGSIMAPORN, Parador: Russian Elite Perceptions of the Russo-Chinese 'Strategic Partnership' (1996-2001). Slovo. Autumn 2006, vol. 18, no. 2, s.129-145.

SERVICE, Robert. Rusko od roku 1991 do současnosti: Experiment s jedním národem. Přel. Josef Orel. Praha-Plzeň: Pavel Dobrovský a Jiří Ševčík, 2006. Přel. z: Russia – Experiment with a People. ISBN 80-7306-246-1 (Beta – Pavel Dobrovský), ISBN 80-7291-148-1 (Jiří Ševčík)

SOROKIN, Konstantin Eduardovič: Geopolitika sovremennosti i geostrategija Rossii. Moskva : Rosspen, 1996. ISBN 5-86004-040-7

THORNTON, Judith, ZIEGLER, Charles E. (ed.). Russia's Far East: A Region

at Risk. Seattle : National Bureau of Asian Research in association with University of Washington Press, 2002. ISBN 0-295-98235-7

TITARENKO, Michal Leont'jevič. Rossija i vostočnaja Azija: voprosy meždunarodnyh i mežcivilizacionnyh otnošenij. Moskva : Kučkovo pole, 1994. ISBN 5-87533-011-2

TRENIN, Dmitrij: The End of Eurasia: Russia on the Border between Geopolitics and Globalization. Moskva : Carnegie Moscow Center, 2001. ISBN 5-89520-048-6

VANDEN BERGHE, Yvan. Velké nedorozumění? : Dějiny studené války (1917-1990). Přel. Petr Drulák. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996. ISBN 80-85864-24-X

VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav, TEJCHMAN, Miroslav. Východ: Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989. Praha: Libri, 2000. ISBN-80-85983-82-6

WEITZ, Richard: Why Russia and China have not formed an anti-american alliance. Naval War College Review, Autumn 2003, vol. IV, no.4

WISHNICK, Elisabeth. Russia and China: Brothers again?, Asian Survey, vol. XLI, no. 5, september/october 2001, s.797-821. ISSN 0004-4687

ZABĚLÍN, B. G.. Vněšnjaja trgovlja Rossii. Moskva: Ekonomist', 2007. ISBN 978-5-98118-186-3

Koncepcija vněšněj politiky Rossijskoj feděraciji 2000
staženo z: http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html

Koncepcija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj feděraciji 2000,
staženo z: <http://www.mchs.gov.ru/law/index.php?ID=8457>

stránky Federální služby státní statistiky RF : <http://www.gks.ru>